

Obbola by har tusenåriga anor

En berättelse om Obbola från ur- till nutid

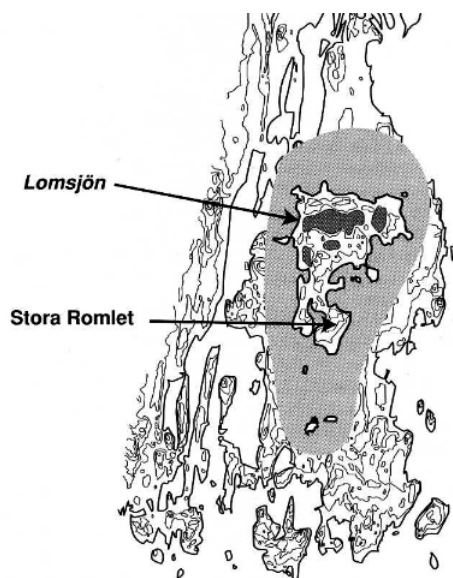

Fig. 2: Obbola vid Kristi födelse. Kustlinjen 20 m.ö.h.

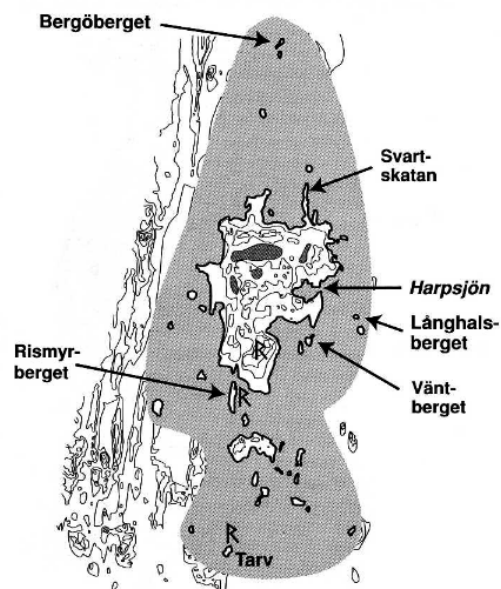

Fig. 3: Obbola 500 e.Kr. Kustlinjen 15 m.ö.h.

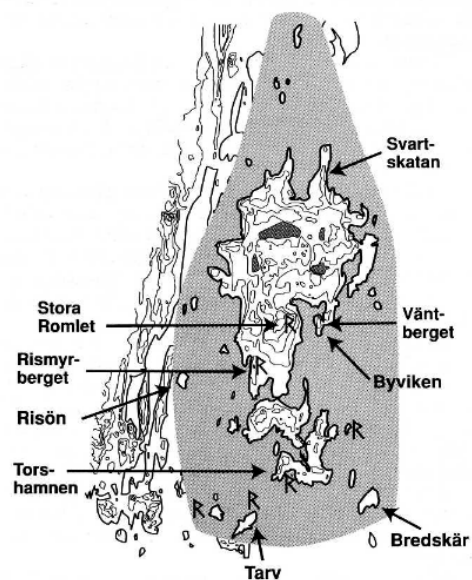

Fig. 4: Obbola 1000 e.Kr. Kustlinjen 10 m.ö.h.

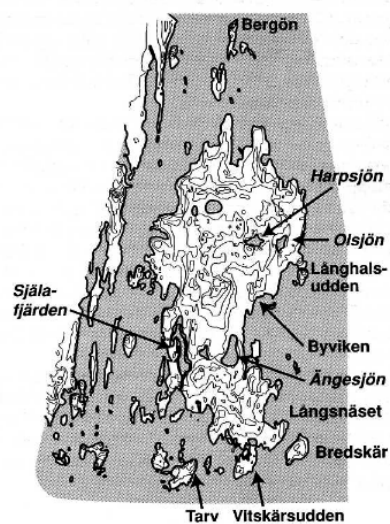

Fig. 6: Obbola 1500 e.Kr. Kustlinjen 5 m.ö.h.

Källa: Rabbe Sjöbergs kartor från Obbola krönika 1/98

Obbola by har tusenåriga anor

Obbola by har en tusenårig historia som en av de äldsta byarna i Umeå socken. Byn är belägen på obbolaön i Umeälvens mynningsvik, vilket har utgjort speciella förutsättningar för bybornas försörjning och leverne. På min mors sida har jag anor på Obbola¹ åtminstone sedan början av 1600-talet. Den vetenskapen har väckt min nyfikenhet om öns utveckling och om människorna som levat där och deras levnadsvillkor. Därför har jag försökt skapa en sammanhållen berättelse utifrån den kunskap om Obbolas historia som finns spridd på olika håll. En viktig inspirationskälla har varit artiklar i Obbola hembygdsförenings tidskrift *Obbola krönika*, vilka har utgjort grundstenarna i berättelsen. Utvecklingen på ön har även satts in i ett historiskt och geografiskt perspektiv. Jag har även bearbetat uppgifter från kyrkböcker, *Tabellverket*² och SCB:s *Folkräkningar 1870-1930* och på så sätt skapat en ny kunskap om förhållandena på ön. I två bilagor redovisas statistik om befolkning och arbetsmarknad under 1750-talet och kring sekelskiftet 1900.

Obbola skrevs under 1500-talet³ som *Wböle*, *Wbola* och *Åbola*. *Åbordsön* är ett namn på ön som användes i mitten av 1800-talet bl.a. i ett sjökort. Namnet *Obbola* är förmodligen härlett från det finlandsvenska dialektordet *åbord*, som syftar på de vallar av is som pressas upp på stränderna under vintern. Vid *Rundvik* i *Nordmalings kommun* ligger *Obbolsfjärden*, vars namn förmodligen har samma ursprung. Det finns även en ö vid *Ångermanälvens mynning* som heter *Åbordsön*. Äldre obbolabor uttalade byns namn *Åbola* med långt *Å*, som sannolikt knyter an till uttalet av ordet *Åbord*. I husförhörlängderna från år 1720 och framöver skrivs dock byns namn som *Ob(b)ola*.

Tidiga historien

Arkeologiska fynd har visat på förekomst av bosättningar vid Umeälvens mynningsvik sedan mer än 7000 år tillbaka i tiden. Landet befolkades då långsamt från söder och från öster. Under bronsåldern⁴ var klimatet särskilt gynnsamt, vilket kan ha lett till fler bosatta i området. Minnen från den perioden finns exempelvis i nedre delen av Umeälvens dalgång i form av hällristningar vid *Norrfors*. *Obbola* var under denna tid knappt mer än några kobbar i den yttre delen av Umeälvens djupa mynningsvik⁵. Under tidig järnålder försämrades klimatet avsevärt och det är tveksamt om de nordligaste landen då hade någon fast befolkning.

Vid vår tideräknings början hade obbolaön blivit tillräckligt stor för att den skulle kunna vara beboelig under kortare perioder. Vid denna tidpunkt hade klimatet blivit mildare igen och det skedde en viss inflyttning av människor till bottenhavskusten. Tillgång på god jordbruksmark, rikt fiske och möjligheter till jakt lockade människor till området. Det fanns spridda svenska

¹ Se *Obbola krönika* 2014.

² *Tabellverket*. etablerat 1749, var världens första statistikbyrå som sammanställde befolkningsstatistik.

³ Läs mer om härledningen av namnet *Obbola* i *Obbola krönika* 1/98

⁴ Svensk bronsålder 1700-500 f.kr. Svensk järnålder 500 f.kr-1050 e.kr. Sen järnålder 500-1050 e.kr. Svensk medeltid 1050-1520.

⁵ Se *Rabbe Sjöbergs artikel "Obbola - en ö i ständig förändring"* i *Obbola krönika* 1/98.

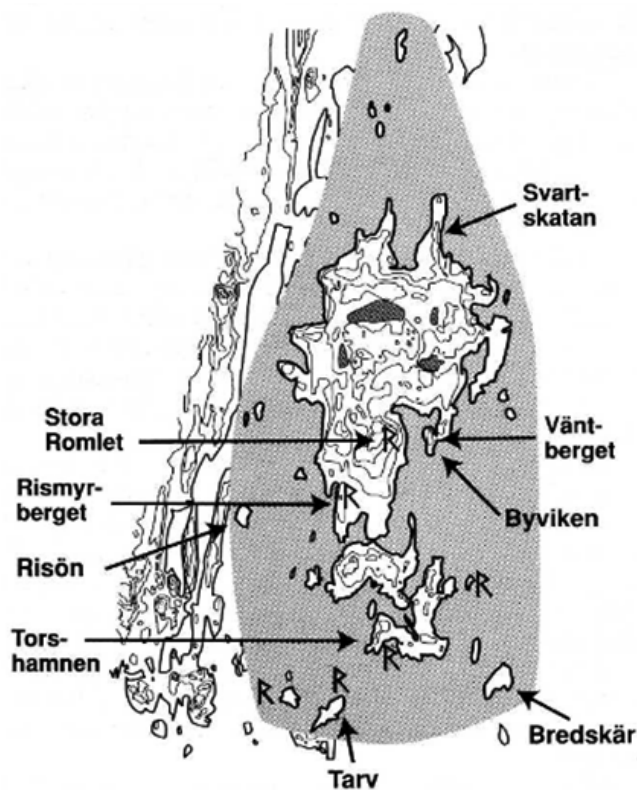
bygder så långt upp som i norra Ångermanland⁶. Obbolaön utnyttjades då av fiskare och jägare söderifrån som utgångspunkt för fiske och jakt.

Under perioden 700-1300 e.kr. var klimatet i Norden relativt mildt, vilket var gynnsamt för befolkningsutvecklingen. I det område som idag utgör Sverige beräknas befolkningen nästan ha trefaldigats under tidig medeltid från 0,4 miljoner invånare till 1,1 miljoner. Befolkningsökningen ledde till ökad konkurrens om jordbruksmark i den relativt tätbefolkade Mälardalen. Unga som önskade odla egen jord eller leva under en friare tillvaro sökte sig mot norr och öster för att hitta jordar att bruka och bra lägen för fiske och jakt. Området norr om Ångermanland var särskilt glest befolkat och konkurrensen om jorden var liten. Även om Umeälvens mynningsvik var sparsamt befolkad kan det redan kring millennieskiftet ha funnits fasta bosättningar på Obbola. Förutom glesa svenska bosättningar fanns det samer bosatta i de vidsträckta områdena i norr. De levde i huvudsak på jakt, fiske och så småningom även av renskötsel.

Obbola kan ha haft fast bebyggelse före det första millennieskiftet e.kr.

Under sen järnålder började Obbolaön bli tillräckligt stor för att människor skulle kunna försörja sig på den. Ön var visserligen betydligt mindre än idag eftersom strandlinjen då låg ca 10 meter högre. De äldsta gravfynden på Obbola är från början av 600-talet e.kr⁷. Två barngravar från 900-talet har hittats vid Stora Romlet. Dessutom har tomtningar (boplatsgröpar) hittats på bl.a. Tarv och på Obbola. Kring millenniumskiftet användes området fortfarande för fiske och jakt av bl.a. bönder från Mälardalen och bottenhavskusten.

Obbolaön ca 1000 e.kr.

Källa: Obbola krönika 1/98

⁶ Genesmon utanför Örnköldsvik (Gene fornby) var en stor by som existerade under perioden 100-600 e.kr.

⁷ Läs Rabbe Sjöbergs artikel "Forminnet på Obbolaön" i Obbola krönika 1/98.

Bosättningarna på Obbola uppstod förmodligen successivt med fiske under sommaren och säljakt på vårvintern. Så småningom etablerades ett åretruntboende med någon eller några familjer som försörjde sig på fiske, jakt och djurhållning samt ett enkelt jordbruk.

Umeåbygden låg utanför den svenska politiska och kyrkliga maktsfären

Den fåtaliga befolkningen vid Umeälvens nedre del stod under tidig medeltid utanför den svenske kungens maktsfär. Sverige bestod av en löst sammanhållen federativ riksbyggnad utan utvecklade institutioner. Riket omfattade med dagens begrepp de norra Götalandskapen, Mälardalen och Gästrikland. Kungamakten var svagt utvecklad. Kungen fick sin huvudsakliga inkomst från Uppsala öd, som bestod av de kungsgårdar som låg spridda över riket. Någon direkt skattskyldighet fanns inte men vissa andra skyldigheter. En sådan var gästning som innebar att ta emot kungen och hans följe när de var på resa. En andra skyldighet var att delta i ledning som var en krigsorganisation. I den tidiga svenska medeltida samhällsmodellen fanns kungar som härskade över ett inflytesrikt stormannaskikt och en allmoge som brukade jorden. Perioden kännetecknas av ständiga strider om kungamakten mellan olika stormannagrupper. Först vid mitten av 1200-talet under Birger Jarls ledning började en fast organiserad svensk stat att växa fram med Stockholm som centrum samtidigt med att ekonomin i landet utvecklades och landet inlemmades allt mer i den västeuropeiska kulturkretsen. Under denna tid började svenska regenter hämta idéer från det katolska Europa om hur landet skulle styras. En fast statlig administration utformades som bl.a. bestod i att borgar byggdes som stödjepunkter för kungen. Att betala fogdar och manskap knutna till borgarna innebar stora kostnader, som inte längre kunde täckas av kungens öd. Man började även ersätta ledungen med legosoldater, som även det kostade stora summor. Därför omvandlades bl.a. de gamla plikterna gästning och ledung till skatter, vilka skulle betalas av de skattskyldiga d.v.s. skattebönderna. Den adel som var i vardande var däremot befriad från skatt mot att de satte upp beridna män i rikets tjänst. Även kyrkan erhöll skattebefrielse.

I områden som låg utanför kungens direkta maktsfär fanns en lösare anknytning till kungamakten, där man gav tribut i form av skinn, textilier eller fisk till någon när man så behövde eller tvingades till. Mer eller mindre knutna till den svenska kungamakten var under tidig medeltid Småland, Gotland, Dal, Värmland, Dalarna, Hälsingland, Österlandet⁸ och Lappmarkerna. I de områdena erkände man den starkes rätt och inträdde i fria eller ofrivilliga maktrelationer. I lappmarkerna konkurrerade avlägsna härskare om att upprätthålla sådana överhöghetsvälden genom egna expeditioner eller genom att använda sig av mellanhänder. Ett exempel på sådana var birkarlarna⁹ längst i norr, som gick i svensk, norsk eller rysk tjänst när det passade deras intressen.

Kristendomen får fäste i Västerbotten

I Norden dröjde kristnandet omkring 500 år längre än på kontinenten. Först blev södra och västra delarna av Skandinavien och Island kristnat (ca år 1000) och som de sista av alla germanska folkgrupper kristnades svearna (ca år 1050). Att nordborna antog kristendom under den romersk katolska kyrkans ledning tolkas som ett tecken på att de var på väg att integreras i det västeuropeiska värdesystemet, vilket var mycket annorlunda än vikingarnas. Även om den personliga övertygelsen lät vänta på sig underlättade det handeln om man lät döpa sig. Kristendomen fick först fäste i de götiska bygderna i Väster- och Östergötland medan den gamla kulten levde längst kvar hos svearna. Så sent som på 1080-talet hade Sverige en kung från strängnästrakten, vilken blotade i Uppsala enligt den gamla tron.

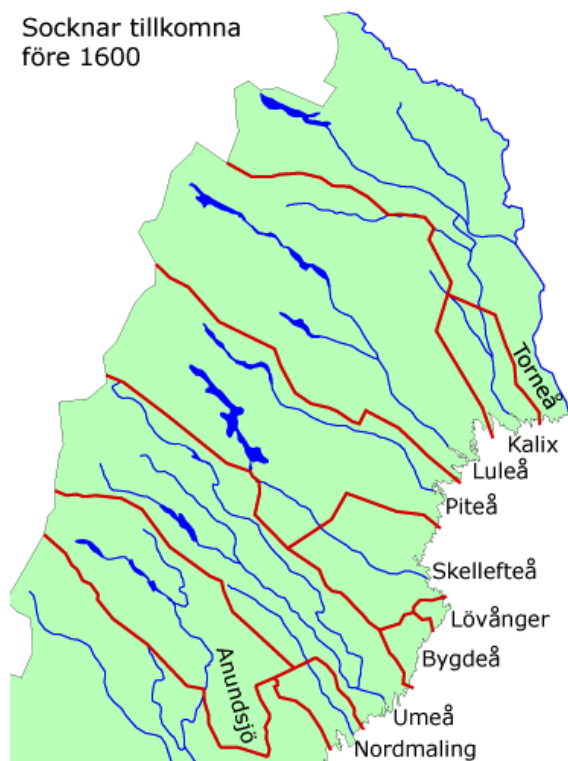
⁸ Området öster om Bottenhavet d.v.s. nuvarande Finland kallades tidigt för Österlandet.

⁹ Handelsmän och bönder som handlade med samerna.

Under 1100-och 1200-talen fick den kristna tron en snabb spridning i hela landet. Det manifesterades i hundratals kyrkobyggnader i sten. En sådan omfattande satsning krävde goda ekonomiska resurser och ett gott samarbete inom bygderna, då de svenska kyrkorna i huvudsak byggdes av menigheten och inte av rika egendomsägare eller av organisationer som på Europas fastland och på Brittiska öarna. Det uppfördes vid denna tid även stenkyrkor¹⁰ så långt norrut som i Medelpad och i Ådalen. Sverige fick ett eget ärkestift år 1164 med säte i Gamla Uppsala. Kyrkligt sett var dock befolkningen i Hälsingland till en början orienterad mot norska Trøndelag och domen i Nidaros (Trondheim). Nidaros hade blivit ett kyrkligt centrum i mellersta Norge redan under 1000-talet och det blev biskopssäte år 1070. Den norske kungen Olav den helige¹¹ dog år 1030 och gravlades senare i Nidaros domkyrka. Han blev Nordens förste och populäraste helgon. Det fanns en medeltida pilgrimsstig från Selånger vid medelpadskusten till Nidaros längs Ljungans dalgång. Nidaros blev år 1152 säte för det norska ärkebiskopsdömet¹², som omfattade även de nordvästliga delarna av nuvarande Sverige. Under 1200-talet bedrev Uppsalastiftet missionsarbete i de nordliga landen och under den tiden bildades även Umeå socken till vilken Obbola kom att tillhöra. Stiftet ägde även laxverken i flera älvar i norr bl.a. i Ume älv. Den kristna missionen föregick ofta kungens ambitioner att lägga nya områden under sig.

Källa: Wikipedia

Socknar tillkomna
före 1600

Umeåbygden knyts närmare det svenska riket

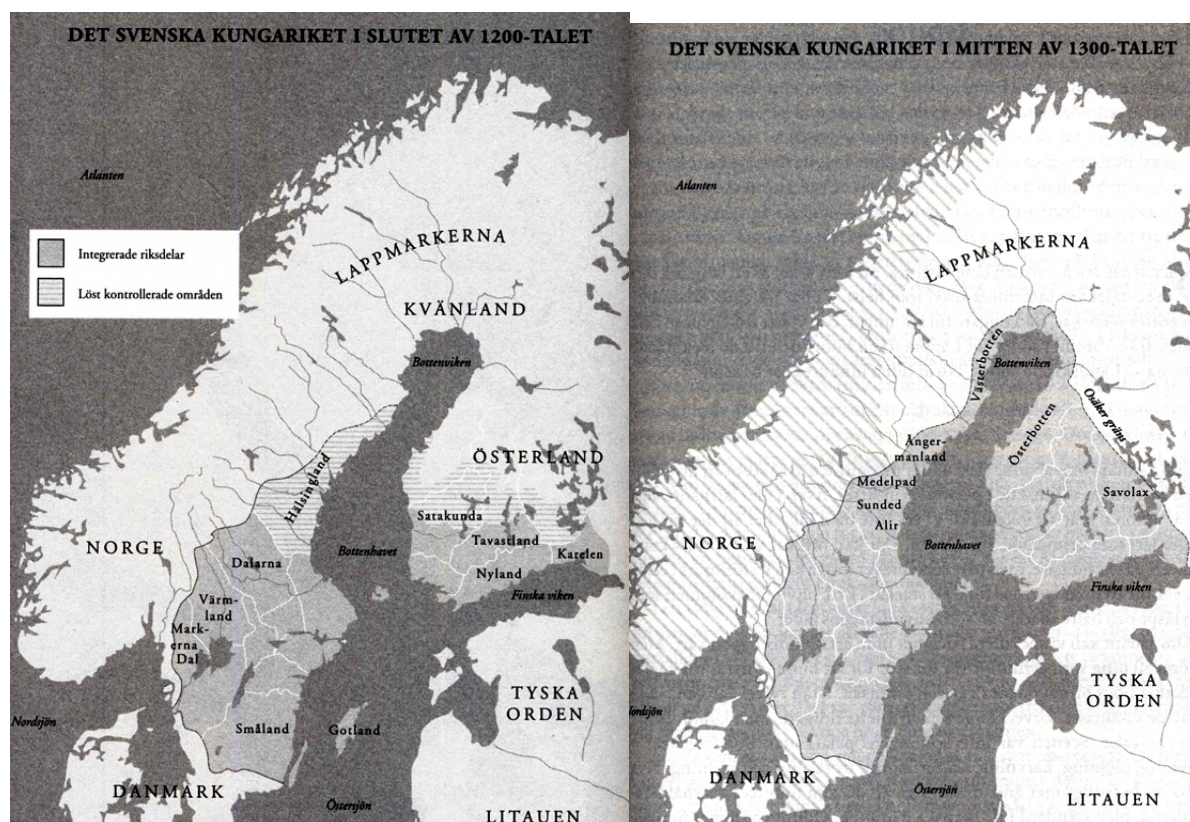
¹⁰ Sköns kyrka

¹¹ Olof den helige blev på kort tid Nordens mest populära helgon. Dyrkandet av honom spreds snabbt vida omkring. Kyrkor uppkallades efter honom inom ett område med Grönland i norr, Färöarna och England i väster, Tyskland och Frankrike i söder och Finland och Ryssland i öster. Näst Norge verkar Sverige vara det land där helgonet dyrkas livligast. Till och med det inhemska nationalhelgonet Erik den helige ställdes i skuggan av det norska helgonet.

¹² Ärkestiftet omfattade hela Norge, nordvästra delarna av Sverige, Island, Grönland, Isle of Man, Orkneyöarna, Shetlandsöarna, Färöarna och Hebriderna.

Före 1300-talet låg nästan alla bygder i nuvarande Norrland utanför de riken som vuxit fram i Sverige under tidig medeltid¹³. Svenska bygder norr om Ödmården¹⁴ kallades för Hälsingland, som var indelad i olika folkland. Alir låg i södra delen av det nuvarande landskapet Hälsingland och Sunded i den norra delen. Alir och Sunded upplevde en omfattande bondekolonisering under 1000- och 1100-talet i Ljusnans och Voxnans älvdalar. Norr om Sunded låg Medelpad och Ångermanland, där det fanns så tidigt som ca 100 e.kr bygder med fasta svenska bosättningar. Landet norr om Ångermanland betraktades vid denna tid som hälsingarnas allmänning. En nybyggarverksamhet av svenska bönder utgick successivt från Ångermanland och norrut. I början av 1300-talet hade den nått Bygdeå. Från Piteå älvdal och norrut var det svenska inslaget blygsamt vid denna tid.

Vilken relation hade då befolkningen i norr i slutet av 1200-talet till den svenska kungamakten och den inflytelserika romerska katolska kyrkan? Området var ett kyrkligt missionsområde under Uppsala stift. Kyrkan hade dock i början svårt att driva in sitt tionde och någon direkt beskattning från den svenska statsmakten förekom inte. Under 1310-talet använde kungamakten ett hårdare maktspråk än tidigare mot befolkningen i Hälsingland. Kyrkliga och världsliga pålagor ålades befolkningen från Alir och Sunded ända upp till Umeå älvdal. I 1314 års kyrkliga uppbördslängd nämndes Umeå socken för första gången i skrift och då ingick den i Ångermanlands prosteri. I en uppbördslängd två år senare angavs Umeå (Uma) och Bygdeå (Bygda) som de nordligaste svenska socknarna.

Svenska rikets utveckling mellan 1250 och 1350. Umeå och Bygdeå socknar utgjorde den nordligaste socknarna i dåtidens Svenska kungadöme. Kartorna är hämtade från Dick Harrisons bok "Jarlens sekel".

Hälsingelagen kom även att omfatta umeåbygden

¹³ Svensk medeltid 1050-1520 e. kr.

¹⁴ Ödmården är en gränsskog mellan Gästrikland och Hälsingland.

Fram till och med 1200-talet stod umeåbygden utanför landets landskapslagar och ledung. I ett brev från den 16 mars år 1340 knöt kung Magnus Eriksson Västerbotten närmare den svenska kronan genom att Hälsingelagen¹⁵ även kom att gälla för Västerbotten. Det kungliga brevet innebar också förbud för andra, till exempel kyrkan eller adliga stormän, att ta upp skatt eller arrenden, vilket innebar att bönderna i norr kom att förbli skattebönder till skillnad från sina motsvarigheter i de flesta andra delar av Sverige och övriga Europa. I lagsamlingen står nu umeåbygden under den svenske kungens överhöghet. Lagen gjorde dock åtskillnad mellan olika delar av landskapet Hälsingland. Umeå och Bygdeå socknar fick dock en särställning. I Ångermanland och Medelpad skulle varje man över 20 år betala skatt i skinn och lärft. Vidare ingick områdena i landets ledungsorganisation. I Umeå och Bygdeå socknar och norr därom samt i delar av Finland skulle en bågskatt betalas. Den var en ordinarie personlig skatt som utgick från alla manliga jordägare samt deras söner, bröder och mågar som ingick i matlaget eller bodde på gården och som hade kraft att spänna en båge (män 16-60 år). De skulle årligen betala en symbolisk skatt i form av ett ekorrskinn eller ett ½ öre i bågskatt. Umeå och Bygdeå socknar ingick inte i ledungsorganisationen utan slapp krigstjänst, men fick å andra sidan själva försvara sitt land mot eventuella inkräktare.

Första försöket att ta ut kronoskatt i Västerbotten skedde genom Erik av Pommerns skattskrivning år 1413. Men det var inte de enskilda bönderna som skattlades utan socknarna. Det samlade beloppet för socknarna i Västerbotten uppgick till cirka 1500 mark, i huvudsak i form av skinn och fisk. Som jämförelse betalade Österbottens tre socknar tillsammans 2300 mark. Den summa som föll på respektive socken delades sedan av bönderna efter bärkraft. Men det var fortfarande ingen skatt på själva jordinnehavet. Orsaken till det lägre uttaget i Västerbotten berodde på att fogden verkade från Korsholms slott¹⁶ i Österbotten och inte hade samma påtryckningsmöjlighet att ta ut skatt i Västerbotten eftersom han saknade militära stödjepunkter i området. Under 1400-talets expansion av bebyggelse och handel minskade snarare skattestrycket. I ett register från år 1497 framgår att den samlade skatten för Västerbottens åtta socknar uppgick till 700 mark samt 60 timmer gråskinn (ekorrskinn) och ett timmer¹⁷ mårdsinn. Ett timmer omfattar 40 skinn. Fogden Anders Bengtsson skrev i mars år 1509 till riksföreståndaren Svante Sture och beklagade att han genom sockenbornas »tredska« i Umeå och Skellefteå inte kunde uppta den hjälpskatt som riksföreståndaren pålagt allmogen. Skälet vara att sockenborna var oklara om vem som egentligen hade makten i rikets centrum – kungen, riksföreståndaren eller ärkebiskopen – och att man därför ville avvakta med skattebetalningen. Femtio mil från närmsta slott eller fogdeborg hade Anders Bengtsson med sina få knektar ingen möjlighet att sätta hårt mot hårt och kräva in skatten.

Tack vare sitt perifera läge i förhållande till den tidens religiösa och politiska maktcentra som fanns i Rom, Lübeck, Stockholm/ Uppsala, Novgorod och Trondheim undslapp befolkningen i Västerbotten mycket av det som kom att utgöra bördor för befolkningen söderöver, som tung beskattning, borgar och feodalherrar, kungamakt och stormannavälde, städer och tullar; kloster och katedraler, dagsverken och militärtjänst samt uniontidens ständiga strider mellan olika maktgrupper. Fram träder den senare medeltiden som en guldålder i de nordligaste landen. Ett antagande som stöds av den stora befolkningsökningen i området under perioden. Det skulle dröja till mitten av 1500-talet innan umeåbygden under Gustav Vasas regering blev fullt integrerad i det svenska riket militärt och skattemässigt.

Svensk kolonisering norr om Skellefteå älvdal

¹⁵ Hälsingelagen (Lex Helsingiae) nedtecknades omkring år 1320.

¹⁶ Fram till år 1441 låg umeåbygden under fogden på Korsholmens slott på andra sidan Kvarken i Österbotten.

¹⁶ Tidigare namn för fogde.

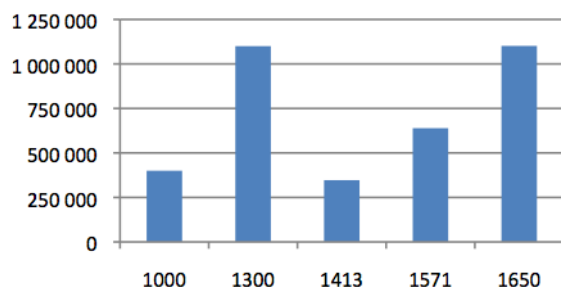
¹⁷ Ett timmer motsvarar 40 mårdsinn.

Under 1320-talet var riksledningen i Sverige angelägen om att förstärka den svenska närvaron kring Norra Botten¹⁸. Detta på grund av en gränsdragning i norr, som slöts i en fredstraktat mellan den svenske kungen och republiken Novgorod i Nöteborg år 1323. Gränsdragningen tolkades dock olika av svenskar och ryssar. Den svenska kronan och kyrkan bildade därför två koloniseringsprojekt varav ett avsåg Luleå älvdal år 1327. De som skulle genomföra projektet var ärkebiskopen i Uppsala Olov Björnsson, kungsåren¹⁹ i Hälsingland Johan Ingmarsson och hälsingestormannen Nils Farthiegnsson. Syftet var att genom bondekolonisation flytta svensk-bygdens nordgräns vid Umeå och Bygdeå socknar längre norrut. Det andra kolonisationsförsöket berörde Piteå älvdal, som uppläts till riksrådet Nils Ambjörnsson. Trots stormännens försök att kolonisera området var antalet gårdar få. År 1413 hade exempelvis Torneå, Luleå och Piteå älvdalar tillsammans endast 60 gårdar. Så sent som på 1490-talet hävdade ryska härskare rätten över landet norr om Bjuröklubb. Karelska och ryska handelsmän bedrev handel i kusttrakterna runt Bottniska viken ända fram till början av 1600-talet, då ett pärlband av städer bildades kring Kvarken och Bottenviken, vilka fick monopol på handeln i området.

Digerdöden hämmade den fortsatta utvecklingen

Den positiva befolkningsutvecklingen i Sverige under vikingatiden och tidig medeltid avbröts abrupt av den pest som utbröt i landet vid 1300-talets mitt. Den hade spridit sig upp genom Europa sedan år 1347 och drabbade Sverige första gången åren 1350 till 1352.

Uppskattad befolkning i nuvarande Sverige mellan åren 1000. till 1650 e.kr

Källa: SCB

Göteborgshistorikern Lennart A Palm har beräknat att det område som motsvarade dagens Sverige hade uppskattningsvis 1,1 miljon invånare kring år 1300. I början av 1400-talet hade befolkningen minskat till 350 000. Det skulle enligt honom dröja tre hundra år innan landet åter nådde upp till den tidigare nivån. Digerdöden drabbade inte alla delar av Sverige lika hårt. I Mälardalen beräknas antalet invånare ha minskat med 60–70 procent, i Västsverige med 80 och på Gotland 75 procent. Vissa delar av Norden klarade sig dock bättre än andra, särskilt sådana där arbetsdelning och handel nått längre än på andra ställen som i städer, bergslag och fiskebygder. Pesten återkom därefter i omgångar men drabbade befolkningen då inte lika mycket som vid 1350 års pestutbrott. De nordliga områdena kan enligt vissa forskare ha klarat sig lindrigt eller helt från digerdödens härjningar, vilket även får antas gälla för Obbola.

Umeå socken under 1400- och 1500-talen

Umeåbygden drabbades som nämnts tidigare förmodligen lindrigt av digerdöden och 1400- och 1500-talen var en fredlig period i området. Umeå socken hade dock fortfarande i början

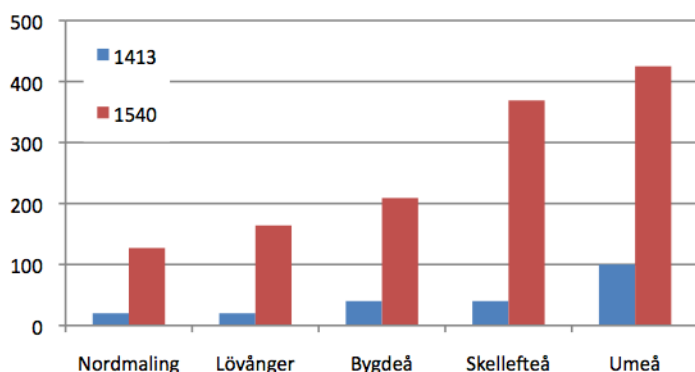
¹⁸ Området kring Bottenviken.

¹⁹ Tidigare namn för fogde.

av 1400-talet en liten befolkning. Forskaren Gunnar Huss²⁰ uppskattade i sin doktorsavhandling befolkningen i socknen år 1413 till ca 700 och 1543 till ca 2 800 invånare. Det skedde således en kraftig befolkningsökning under 1400-talet och i början av 1500-talet. En viss inflyttning förekom till regionen, men den stora folkökningen berodde förmodligen på ett stort födelseöverskott. Den samiska befolkningen ingår inte i denna redovisning.

Antal bönder per socken i södra Västerbotten 1413 och 1540

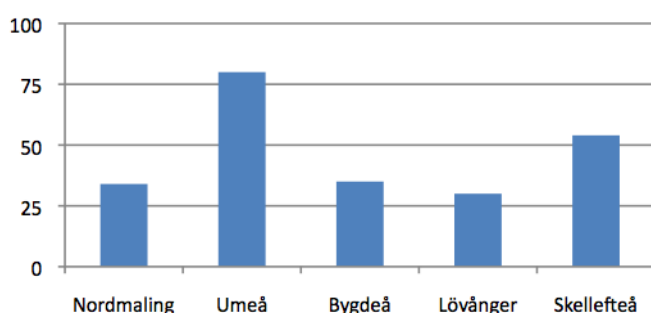

Källa: Gunnar Huss 1902

Enligt skatteboken från år 1413 fanns det 220 rökar (gårdar) i de fyra socknarna i södra Västerbotten och i nordligaste Ångermanland. I Umeå socken fanns det 100 gårdar. År 1540²¹ hade antalet ökat till 425. Antalet gårdar i de fem socknarna hade mer än femfaldigats från ca 220 år 1413 till ca 1 300 år 1540.

Byarna var i huvudsak mycket små. I Nordmalings socken fanns det i genomsnitt 4 bönder per by, Umeå 5, Lövvånger 5, Bygdeå 6 och i Skellefteå socken 7 bönder. De största byarna var Röbbäck i Umeå socken med 23 bönder och Gammelbyn i Burträsk i Skellefteå socken med 22.

Antal byar i socknarna i södra Västerbotten år 1540

Källa: Gunnar Huss 1902

Böndernas jordbruk varierade i storlek. Åkrarna låg på åsar och dalslutningar för att få god avrinning. Kornet var det förhärskande sädeslaget, råg var sällsynt, odling av rovor förekom och vete odlades ibland på prästborden. Höet togs från självväxande ängar vid sjöar och vattendrag samt på slättermyrar eller röjningar i skogen. En stor del av höet utgjordes av sjöfoder såsom fräkne och vass. För att kunna hålla kreaturen vid liv under vårvintern fick man ibland

²⁰ Gunnar Huss föddes 1871 i Lövvånger. Han disputerade år 1902 i Uppsala med avhandlingen "Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västerbotten". Han blev år 1921 generaldirektör för Socialstyrelsen.

²¹ Uppgiften härrör från 1543 års jordebok som baserades på en skattdokumentation från 1540.

ta till löv och renlav. Nötboskapen var betydligt mindre i storlek än idag. Deras slaktvikt var mindre än hälften av dagens²². Även jakt och fiske var betydelsefull för befolkningen, då man med pälskinn och saltad eller torkad fisk kunde betala skatt och byta till sig allehanda varor som t.ex. järn, salt och humle. Även i övrigt var gårdarna i princip självförsörjande. Det fanns även hantverkare och handlare men även de måste verka som bönder för att kunna överleva.

Hälsingland saknade städer under medeltiden. Handeln i området bedrevs av bl.a. lokala bönder som kallades landsköpmän och bottnakarlar, vilka var borgare i Stockholm som bedrev handel med bönder i Väster- och Österbotten. Denna typ av handel pågick till 1600-talet, då borgarna i de nybildade städerna fick monopol på handeln. Bönderna sålde bl.a. pälsdjur, lax och säl och köpte främst säd, salt, vadmal och hampa.

Funderingar kring utvecklingen i Umeåbygden under 1200-, 1300- och 1400-tal

Varför började övre Norrland koloniserats på allvar under 1200-talet? En tänkbar förklaring kan vara den maktkamp som hade uppstått mellan vissa sveastormän och kungamakten i mitten av 1200-talet. Birger Jarl och hans son Magnus Ladulås och de efterföljande kungarna strävade efter att anpassa Sverige till en västeuropeisk samhällsmodell med hjälp av kyrkan, medan vissa sveastormän kämpade för att bibehålla den gamla samhällsordningen. Kungamakten och kyrkan vann den kampen. De stormän som inte kunde finna sig i den nya ordningen kan ha sökt sig norrut eller österut, där de kunde leva oberoende av kunglig makt. Det är fastslagit att koloniseringen av övre Norrland och Finland pågick i stor utsträckning under samma tid. Detta skedde samtidigt som Sverige började göra anspråk på områden i Finland och i Norra Botten. Ytterligare en anledning till att människor flyttade norrut efter mitten av 1300-talet var att de då lättare kunde undkomma digerdödens härjningar. I motsatt till stora delar av Sverige hade exempelvis umeåbygden en mycket gynnsam befolkningsutveckling under 1400-talet.

Bland släktforskare och bygdehistoriker förs det livliga diskussioner om två västerbottniska släkter från Bureå i Skellefteå socken och Grubbe i Umeå socken och deras härstamning. De båda släktena skulle under 1400- och 1500-talen komma att utgöra en västerbottnisk och så småningom även en rikssvensk elit. En del släktforskare menar att grubbsläkten hade sitt ursprung i den själländska adelssläkten Grubbe. Enligt dem köptes en större gård i Umeå socken på 1380-talet av borgaren och handelsmannen Ingemar Claesson Grubbe från Själland i Danmark. Gården kom därefter att kallas Grubbe gods och bli centrum för den stormannasläkt som under 1400- 1600-talen omfattade underlagmän, lappfogdar, landsköpmän²³ och storbönder. Buresläkten har enligt vissa släktforskare knutits till Birsta gård (Byrestad), vilken var en stormannagård i Sköns socken i Medelpad. Då det saknas dokument som bekräftar dessa anknytningar anser källkritiska forskare att det handlar om myter och sägner. Frågan kvarstår dock hur dessa bondesläkter i den mest perifera delen av landet på kort tid kunde få ett så stort inflytande i närområdet och på riksnivå utan att ha släktskap med betydelsefulla grupper boende mer centralt i riket?

²² Huss utgår i sin jämförelse med situationen i slutet av 1800-talet. Sedan dess har framför allt nötkreaturen ökat avsevärt i storlek och vikt.

²³ Landsköp utanför städerna var förbjudet utom i den norra delen av landet, där det saknades städer. Landsköpmän var bönder som även bedrev handel med bl.a. ryska handelsmän på marknaderna i norr medan birkarlarna handlade i huvudsak med samer i lappmarkerna.

Gustav Vasa stabiliserar landet

Under 1400-talet pågick en ständig kamp mellan svenskar och danskar om makten inom unionen. Umeåbygden berördes inte av unionsstriderna, då den befann sig långt från handelsernas centrum. När Kristian II av Danmark intog Stockholm och avrättade sina motståndare inom den svenska adeln år 1520, förstärktes motviljan mot det danska styret över Sverige. Det resulterade i en resning bland allmogen som leddes av Gustav Eriksson av Vasasläkten. År 1521 hade Gustav kontroll över Dalarna, Gästrikland, Västmanland och Närke, dock med undantag av slotten. På en herredag i Vadstena i slutet av augusti samma år erkändes Gustav Eriksson Vasa av götalandskapen som Sveriges rikets hövitsman och riksföreståndare. Han blev utsedd till kung vid riksdagen i Strängnäs den 6 juni 1523. Midsommardagen samma år kunde kung Gustav Vasa inta Stockholm. Genom att han hade utsetts till kung hade den provisoriska nationella styrelse som upprättats på Sten Sture den äldres tid övergått till att bli stadigvarande. I svensk historia avslutades medeltiden med Gustavs kröning. En ny era i svensk historia inföll därmed, vilken kännetecknas av en stark centralmakt och en reformerad kyrka.

Landet hade stora skulder till Lübeck och Hansan, vilken hade stött upproret mot danskarna under befrielsekriget och hade nu stora fordringar på den svenska kronan. Dessutom hade Lübeck lyckats få privilegier, som gav dem kontroll över Sveriges handel. Kyrkan i Sverige hade uppnått en stark ekonomisk ställning under medeltiden bl.a. som jordägare, men även på grund av rätten att beskatta folket genom tionde. Att Gustav redan under sin regerings första år stödde reformationen berodde på att han insåg att de ekonomiska medel som krävdes för att stabilisera och organisera det nya styrelseskicket endast fanns hos den gamla kyrkan. Reduktionen av de kyrkliga godsens och inkomsterna från kyrkotiondet gav Gustav möjlighet att ge kungamakten en fast finansiell grund. Den stärkte han genom att tillämpa delvis nya principer för villkoren för att ge bort län och för att bestämma skatter. Ett tidigare hinder för en stark kungamakt var adelns motstånd. Genom att Kristian II av Danmark hade avrättat gräddan av svensk adel hade dess makt försvagats.

Umeåbygden inlemmas helt i den svenska skatteförvaltningen och det militära systemet

Genom att låta reformera kyrkan i Sverige och konfiskera dess egendomar skapade Gustav Vasa för första gången en ekonomisk bärkraftig centralmakt i Sverige. De huvudsakliga stats-skatterna under hans tid var kronotionden. Det var en del av kyrkans tionde, som tidigare under den katolska tiden gick till sockenkyrkan och till domkapitlet i Uppsala. Jordskatten (sommarskatten) och bågskatten (vinter- eller skinnskatten) var de ursprungliga skatterna. Jordskatten erlades av varje jordägare med ett belopp som motsvarade gårdens jordetal, vilket bestämdes vid en skatteläggning. Vid denna tog man hänsyn till åkervidd och ängesslätter men även utifrån byalagets gemensamma tillgångar till mulbete, kvarnanläggningar eller anläggningar för fiske. Bågskatten vilade på de jordägare som hade ”skogsbrukning”. De fick betala skatt för varje man som kunde spänna en båge d.v.s. hade fyllt 15 år. Vid sidan om dessa skatter pålades bönderna särskilda skatter som riksdag, riksråds- eller landskapsmöten beslutade om. Även samerna beskattades. I Ångermanna (Anundsjö) och Umeå lappmarker sköttes lappskatten av kronans fogdar i motsats till i de nordligaste lappmarkerna där birkarlarna skötte den uppgiften. Skatten betalades huvudsakligen med pälsverk. I Umeå lappmark utarrenderades skatteuppbörden av kronan till lappfogdar med början under 1520-talet. Landsköpmannen och storbonden Anders Persson född år 1470 i Grubbe i Umeå socken utnämndes år 1526 av Gustav Vasa till lappfogde för Umeå lappmark.

Det är först i och med Gustav Vasas jordabok från år 1543 som beskattningen blir individuell och läggs på varje enskild gård, som från och med denna tid noggrant förtecknas och mantals-skrivs med uppgifter om åker, äng och fiskeplatser. I och med detta förändrades västerbottningarnas relation till det svenska riket. De drabbades nu av samma skatteregler som övriga landet, vilket innebar att skatteuttaget mångdubblades. Skatteuppbörden bestod i huvudsak av lättförvarade produkter som spannmål, torkad och saltad fisk samt skinn av olika slag. Att även fisket var viktigt ur skattesynpunkt visar fogdens detaljerade förteckning över de fiskeaktiviteter som förekom i hans fyra socknar. I fögderiets räkenskaper fanns laxfisken i 12 byar noterade bl.a. i Obbola och Lövön²⁴. Förutom laxfiskena fanns det 17 laxgårdar i Umeälven. I Umeå lappmark fanns det 75 sjöar som brukades av socknens bönder. Bönder i 12 byar låg ute 2 veckor till havs och fiskade strömming med 32 båtar och 168 skötar. Sälkfångst bedrevs av 11 byar med 28 båtar, 4 notar och 171 nät. Sik-, gädd- och abborrfiske bedrevs av 55 byar med 57 notar, 36 enor, 28 ryssjor och 414 lagnor.

Rättsskipning

Västerbotten tillhörde sedan 1300-talet Upplands lagmans domvärjo. Lagmannen kunde endast undantagsvis sitta ting i hela det område som han ansvarade för. Till sin hjälp hade han därför underlagmän, vilka var välbeställda storbönder. Exempel på sådana personer i umeåbygden var Anders Jacobsson född år 1530 i Grubbe och hans son Jacob Andersson född år 1557 även han i Grubbe. De var båda underlagmän, landsköpmän och storbönder. Anders Jacobssons farfar var storbonden och landsköpmannen Anders Persson²⁵ som utnämndes år 1526 av Gustav Vasa till lappfogde.

I varje socken hölls årligen två ting. Vintertinget ägde rum i mars och sommartinget i augusti. Vid exempelvis vintertinget i Umeå år 1559 dömdes i 25 mål medan vid sommartinget dömdes endast i 5 mål. Talrikast var de brott som gällde förbrytelser mellan könen. I övrigt dömdes förbrytelser mot olovlig ängesslätter, för landsköp (olaga handel), tjuvfiske, slagsmål och snatteri. Straffen var hårda och förenad med den tidens kynne. Ibland utdömdes dödsstraff. Rättsskipningen byggde på att statuera exempel. ”Androm till varnagel” var den bärande rättsprincipen. Enligt Staffan Bengtsson artikel i Obbola krönika från år 2004 var de få mål som avsåg Obbolabor under 1500- och 1600-talen.

Västerbottensfänikan

Under Dackefejden (1541 - 1543) insåg Gustav Vasa svagheten med att inte ständigt ha tillgång till en fast armé. Han påbörjade arbetet med att bygga upp en sådan, som bemannades med fotfolk genom utskrivningar och ryttare genom rusttjänst. Vid denna tid fanns det i stort sett enbart adelns rusttjänst, som kunde hålla med ryttare och värvade garnisonsförband. Redan vid Arboga möte år 1536 beslöts att ryttarförband skulle sättas upp i de olika landsdelarna. På riksdagen i Västerås år 1544 togs ett motsvarande beslut för fotfolket och resulterade i uppsättandet av fänikor i de olika landskapen. Utskrivningen av fotfolket (infanteriet) skedde med tvång och byggde till viss del på rotering efter gårdetal och den omfattade alla män mellan 15 och 60 år. Soldaterna var avlönade med spannmål och annan natura.

Som nämnts tidigare ingick inte Västerbotten i Sveriges militära organisation. Den enda gång soldater och allmoge från Västerbotten mobiliserades under 1300- och 1400-talen var under sommaren år 1496, då man försvarade sig mot en rysk styrka som hade gått in i norra Öster-

²⁴ Bönderna i Teg och i Röback hade fiskerättigheter vid Lövön.

²⁵ Anders Persson var född år 1470 i Grubbe. Han räknas som anfader till Grubbsläkten. Hans hustru Mariet Jacobsdotter var född år 1473 på Bureholmen i Skellefteå socken. Hon tillhörde Buresläkten. Från dessa båda släkter härstammar ett stort antal vetenskapsmän, ämbetsmän, präster och ärkebiskopar.

botten och även brände gårdar i Torneå, som var den största handelsplatsen vid Bottenviken. Lennart Andersson har beskrivit hur västerbottningarna under 1550-talet började få ta ansvar för rikets försvar i likhet med övriga delar av landet. År 1552 skrevs de första soldaterna ut från landskapet. 38 knektar togs ut till en vaktstyrka mot Ryssland. Av dessa kom tio från Umeå socken. Under 1550-talet sattes ett antal fänikor upp i Sverige. Varje fänika samlades kring en fana som rekryterade knektar från ett bestämt landskap. År 1565 fanns det en västerbottensfänika upprättad, som uppgick till drygt 500 man fotfolk. Den bestod av 25 rotar med 21 man i varje rote. Chefen för fänikan hade titeln hövitsman med en fänrik som andre man samt en löjtnant som assisterade fänriken²⁶. Rotledarna kallades över- och underrotmästare. Fänikans musikkår bestod av pipare och trumslagare. Under senare delen av 1500-talet pågick krig med Ryssland under åren 1554-1557 följt av det Nordiska sjuårskriget som började 1563. Därefter följde flera krig med Ryssland ända till 1593. Under den tiden skrevs nya knektar ut och nya skatter utkrävdes. Den förste kände knekten från Obbola var Björn Trummeslagare som skrevs ut år 1613. Han deltog i flera fälttåg.

Obbola hade fyra gårdar under 1500-talet

Obbolas strandlinje under 1500-talet låg ca 5 meter högre än idag. Ön var således betydligt mindre än dagens. Det var främst norra delen och sydvästra delen av ön som fortfarande låg under vatten. Obbola var den enda byn vid Österfjärden under medeltiden. Kunskapen om livet på Obbola under 1400- och 1500-talen är liten. Tack vare bevarade skattelängder från år 1543 vet vi dock att det fanns fyra gårdar på ön. Staffan Bengtsson har i Obbola krönika från år 2004 redovisat de personer i Obbola som var upptagna i skattelängderna under 1500- och 1600-talen. Uppskattningsvis bodde ett tjugotal personer i byn under denna period.

Obbola nr 1

Henric Jonsson ägde gården åtminstone under perioden 1539 till 1561. Därefter tog **Jon Henricsson** över och innehade den åren 1562-1608. Med stor sannolikhet var Jon son till Henric.

Obbola nr 2

Biör Jonsson var innehavare av gården åren 1539-1551. Sonen **Henric Biörsson** tog sedan över och hade den till år 1559 varefter den övertogs av **Jon Biörsson**. Han var bror till Henric. Jon ägde gården åren 1560-1596 varefter **Isac Jonsson** tog vid efter sin far och innehade sedan gården till år 1623.

Obbola nr 3

Olof Jonsson var ägare till gården åren 1543-1578 samt åren 1580-1582. Därefter tog hans förmodade son **Jon Olofsson** över och innehade gården under perioden 1583-1600.

Obbola nr 4

Henric Gunnarsson ägde gården åren 1539-1557. **Mats Hansson**, som var måg till Henric, tog över gården år 1558. 1583 övertog **Per Nilsson** gården och ägde den till år 1601.

Umeåbygden under Sveriges stormaktstid

1400-talet och första delen av 1500-talet hade varit en gynnsam period i umeåbygden. Antalet gårdar och antalet invånare mångdubblades. Handeln utvecklades och det hade uppstått en klass med storbönder och landsköpmän, vilka hade råd att sända sina söner till universitet nere i Europa. Jordbruket var den grund som hela det svenska samhället vilade på även under stor-

²⁶ I fänikan var löjtnanten underställd fänriken.

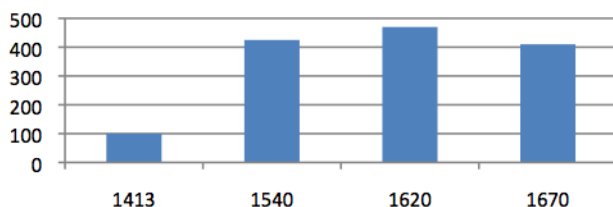
maktstiden. De gamla odlingsmetoderna levde kvar och jordbruket präglades av en konservativ syn. Den ägoblandning som var grunden till hur jorden fördelades i byarna gjorde det nästan omöjligt till förändringar. Jordbruksproduktionens tillväxt skedde därför främst genom nyodlingar. Två viktiga faktorer för människornas överlevnad var gynnsam väderlek och tillgång på arbetskraft som kunde ta tillvara naturens gåvor. Västerbotten upplevde missväxt bl.a. åren 1610-1618, 1641, 1674, 1686 samt de mycket svåra åren 1695-1697. I januari år 1616 skrev underlagmannen Jakob Andersson Burman Grubb²⁷ i Umeå socken att mycket folk i Västerbotten ”för stor hungersnöd förrest till söder till slättlandet och där tjäna och tigga sin föda, såsom och många hava med allo övergivet sitt hus och hem och flytt med sina hustrur och barn”. Det var inte bara kyla som orsakade missväxt utan även torka och blöta höstar. Svält medförde ofta en ökad infektionskänslighet och det gjorde att allvarliga infektioner lättare fick en stor spridning. Det var inte vanligt med stödåtgärder i form av sockenmagasin eller liknande förrän under 1700- och 1800-talen.

Att Västerbotten nu ingick i Sveriges militära organisation innebar att västerbottningar skulle komma att beröras av händelser i andra delar av Europa. Västerbottniska knektar skulle komma att dö i Baltikum, Tyskland och Ryssland. Under 1600-talet drabbades bönderna i socknen av stora knektutskrivningar på grund av de många krigen. Åren mellan 1600 och 1660 var Sverige involverat i krig med undantag för kortare uppehåll. 1660-talet blev dock relativt fridsamt. Danmark angrep Skåne 1675 och kriget pågick till 1679. Perioden 1681-1699 var fredlig. Det försämrade försörjningsläget och det stora uttaget av knektar medverkade till att gårdar lades öde. Under hela perioden 1620-1720 skrevs 600 000 svenska soldater ut och 500 000 av dem avled i tjänsten. Det innebar att var tredje vuxen man i landet avled till följd av krigstjänst. Övriga 100 000 kom hem från kriget mer eller mindre skadade. De skadade hade svårt att försörja sig när de kom hem. I februari år 1640 skrev Stellan Mörner, landshövding i Västerbotten, om hur svårt knektarna hade det i länet ”särskilt de förlamade skjutna & sargade som sakna uppehälle & därför bör få hjälp.”

Byar i Obbolas närhet

Enligt skattelängden från år 1620 fanns det i Umeå socken 471 bönder. De största byarna var Röbbäck med 27 bönder och Stöcksjön med 21. Antalet invånare i Umeå socken beräknas vid denna tid uppgå till ca 2 500 personer.

Antal gårdar i Umeå socken åren 1413, 1540, 1630 och 1670

Källa: Skattelängder

Obbola by bestod av 4 gårdar och grannbyar som Ström omfattade 5, Degernäs 12 och Öhn 9 gårdar. Andra stora byar var Vännäs med 11 gårdar, Sävar 15, Ersmark 10 och Täfteå med 11 gårdar. Bebyggelseutvecklingen hade varit måttlig i socknen mellan åren 1540 och 1620, då antalet gårdar ökade från 425 till 471. Under de svåra åren mellan åren 1620 och 1670 minskade antalet gårdar till 400.

²⁷ Jakob Andersson Burman Grubb (1557-1638) född och död i Grubbe. Han var underlagman i Västerbotten under perioden 1598-1638.

De byar som låg närmast Obbola var Degernäs, Stöcke, Ström, Söderböle och Mjölle. Norr om Degernäs låg vid Umeälven byarna Teg, Öhn och Backen. Alla dessa byar låg väster eller norr om Västerfjärden. Fram till i början av 1800-talet gick en vik från havet in mot Degernäs. I östra delen av Österfjärden fanns ännu ingen fast befolkning. Lövön användes dock av tegs- och röbäcksbönderna som fåbod och de innehade även fiskerättigheterna kring ön. Någon fast befolkning fanns inte på den östra sidan fjärden förrän under senare delen av 1700-talet.

Obbolaön under 1600-talet. Ett utsnitt från Jonas Persson Geddas²⁸ karta över Västerbottens kustland från 1661. Öns fyra gårdar är markerade med ringar.

Källa: Västerbottens museum

Obbola under 1600-talet

I Obbola fanns det fortfarande fyra gårdar under 1600-talet. Umeå stad grundades år 1622 och flera obbolasöner blev borgare i den nya staden. Knektutskrivningar och dåliga växtår försämrade byns förmåga att försörja sig bl.a. under missväxtåren 1695-1698, då många människor i Umeå socken dog av umbäranden. Lennart Andersson uppskattar antal döda i Umeå socken

²⁸ Jonas Persson Gedda föddes i Löfvånger socken år 1638 och var gift med Cecilia Grubb född 1653, död 1738 i Gammelbyn Löfvånger. Persson var lantmätare i Västerbottens och Österbottens län åren 1667 - 1679, och 1685 - 1697. Han dog i Vasa, Österbotten.

utifrån mantalslängderna till ca 30 procent. För Obbolas del fanns det i slutet av århundradet en ödegård och en höll på att bli det.

För obbolabönderna var god jordbruksmark en begränsad tillgång. Mycket tyder på att fisket, jakten och boskapskötseln var viktig för bybornas försörjning medan jordbruket däremot var svagt utvecklat. År 1620 gjordes en boskapsräkning i socknen. I tabellen nedan redovisas utfallet för gårdarna i Obbola by. På de gårdar som redovisas har man något fler djur än genomsnittet för socknen. De djur som noterades på gårdarna var hästar, kor, getter, får och grisar. Se Staffan Bengtssons artikel i Obbola krönika 2004. Obbola nr 3 hade betydligt färre nötkreatur än övriga gårdar och saknade svin. Gården var i vanvård år 1644 och var ett ödehemman under de svåra missväxtåren på 1690-talet.

Djurbesättningar på gårdarna i Obbola by år 1620

Gård	Hästar	Nötkreatur	Getter	Får	Grisar
Nr 1	1	9	9	10	3
Nr 2	1	9	10	4	4
Nr 3	1	4	4	6	-
Nr 4	Uppgift	saknas			
Socknen ²⁹	1	6	5	7	2

Källa: Obbola krönika, Umeåbygdens knektar

Gårdarna i Obbola under 1600-talet

Obbola by bestod fortfarande av fyra gårdar. Ingen ändring av antalet hade således skett sedan år 1543. I Obbola krönika från år 2004 har Staffan Bengtssons redogjort för ägarna till gårdarna i Obbola under 1600-talet.

Obbola nr 1

Jon Henricsson innehade gården år 1601 och överlämnade den år 1609 till sonen **Nils Jonsson**. Jon dog år 1617 och änkan **Elin** tog över gården och ägde den till år 1625. Den övertogs därefter av sonen **Jon Nilsson** till och med år 1642, då brodern **Hans Nilsson** tog över gården, varefter Jon åter trädde in som ägare åren 1646-1648. År 1650 dog Hans och hans änka **Malin** ägde därefter Obbola nr 1 i några år innan hon gifte om sig med **Mats Olsson**. Mats stod som ägare till år 1656, då han skrevs ut som knekt. År 1670 stod han åter som ägare. Under Mats Olssons frånvaro ägde **Jon Hansson** gården. Han var son till Malin och Hans. År 1678 tog Mats son **Olof Mattson** över gården efter sin far. Olof var gift med **Barbro**, som ägde den åren 1690-1696. Dottern **Märta** tog därefter över gården 1697 och året därefter tog hennes man **Jon Andersson Lax** över ägarskapet till år 1717. Då var gården ett ödehemman och Jon var gammal och kunde inte sköta den längre. Han var utfattig och gick och tiggde.

- Jon Nilsson vistades i Umeå stad åren 1642-1645. Han tog över hustruns fädernegård i Ansmark 1648 efter svågern Per Östensson, vilken blev borgare i Umeå. En sonson till Jon blev borgare i Umeå år 1700 och han tog sig namnet Ansberg efter sin hemby.
- Mats Olsson skrevs ut till knekt år 1656 och följde med regementet till Wismar samma år. Hans son Olof ersatte honom som knekt år 1669.
- Olof Mattson var son till Mats Olsson. Han gick ut som knekt år 1669 i faderns ställe för Bygdeå kompani. Redan år 1772 lejde han en annan knekt i sitt ställe.

²⁹ Genomsnitt per gård i Umeå socken.

- Jon Andersson Lax ersatte sin bror Mats Andersson i Obbola nr 4 som knekt år 1683. År 1693 i Piteå skrevs Jon återigen in som knekt. Fyra år senare kunde Jon ta över Obbola nr 1 efter sin hustru Märta Olofsdotter, efter det att han blivit befriad från knekttjänsten. Märta var dotter till Olof Matsson.

Obbola nr 2

Isac Jonsson ägde Obbola nr 2 åren 1597-1620. Isac drabbades av vålded år 1615 och gården brann ned. Isac avled ca 1630. Hans son **Erik Isacsson**, som var född ca 1582, tog över gården och ägde den åren 1621-1642 och 1648-1650. Sonen **Olof Ericsson** tog över gården åren 1643 och 1647. Olofs bror **Per Ericsson** tog därefter över gården, som överläts till Olofs och Pers bror **Jon Ericsson** år 1653, och han innehade den i 35 år. **Per Jonsson** ägde gården åren 1690-1703. Han dog år 1703. Han var son till Jon Ericsson. Pers hustru hette Margareta Mickelsdotter

- Olof Ericsson flyttade år 1645 till Umeå, där han blev borgare. Han avled år 1655. Olof var gift med Anna. De hade sonen Abraham Olofsson.
- Även Per Ericsson bror till Olof blev borgare i Umeå. Han gifte sig där med Karin Nilsson, som var änka efter borgaren och Obbolasonen Mats Tomasson från Obbola nr 4. Per Ericsson dog barnlös år 1675.
- Jon Ericsson var även han son till Eric Isaksson. Han var knekt för Obbola nr 2 åren 1633-1647 och deltog bl.a. i fälttåget till Pommern år 1642. Jons son Eric utgick som knekt i januari 1679 och deltog i striderna mot danskarna i Skåne under sommaren och dog i september samma år. Jons andre son Jon Jonsson Bolin född år 1670 blev handelsman och styrman i Umeå.

Obbola nr 3

Simon Jonsson innehade Obbola nr 3 under perioden 1602-1639. Han hade övertagit gården efter sin far Olof Jonsson. Simons dotter **Karin** ägde gården åren 1640-1641, varefter hennes bror **Anders Simonsson** tog vid 1642-1685. Anders var gift två gånger. Hans andra hustru **Elisabet** var ägare till gården 1686-1688. År 1690 tog **Anders Andersson** över gården. Förmodligen var han inte son till Anders Simonsson. Åren 1695-1697 var dock svåra nödår. Många hemman ödelades de sista åren på 1600-talet. Under åren 1699-1701 var Obbola nr 3 ett ödehemman.

- Redan år 1644 noterades att Obbola nr 3 var i dåligt skick. I en förskoningslängd³⁰ från år 1678 stod att Anders Simonsson var utfattig och sjuklig och föder sig genom att tigga. Han hade en dotter som var krympling samt en häst och en ko till låns.
- Simon Jonssons son Eric var knekt åren 1642-1644 och deltog i sjöstriden vid Kolberger Helde mot danskarna år 1644. Han överlevde men försvann därefter ur historien. Simon hade två söner och en dotter. En eventuell son Lars Simonsson skrevs ut som knekt för Obbola år 1647. Kompaniet sändes till Tyskland 1648-1649 varefter han återkom till hemorten. År 1650 hade Lars dömts till böter för lönskaläge. År 1655 skeppades han till Pommern och deltog i striderna där. Lars dog i Warszawa år 1656.
- Anders Andersson blev knekt år 1695 med soldatnamnet Liljebladh. Detta var fredliga år så han behövde inte ge sig ut i fält.

³⁰ Personer som på grund av fattigdom inte behövde betala skatt.

Obbola nr 4

Per Nilsson ägde gården åren 1600,1601 och 1605. Därefter övertogs den av **Tomas Andersson** åren 1607-1620 och 1622. Tomas var spetälsk och hade skattefrihet. Hans hustru hette Anna och de hade sonen Mats Tomasson. **Ingel Olofsson** ägde gården under perioden 1624-1632. Därefter tog **Mats Tomasson** över den. Mats blev borgare i Umeå. **Anders Ingelsson** tog över gården år 1644 och ägde den till år 1683. Han var gift med en dotter med okänt namn till Tomas Andersson. Anders Ingelssons son **Mats Andersson** tog över gården år 1686 och innehade den till 1719.

- Ingel Olofsson var född år 1577 förmodligen i Ångermanland. Förnamnet förekom inte i umeåbygden vid denna tidpunkt men i trakterna av Nätra församling i Ångermanland. Ingel hade en son som hette Anders Ingelsson.
- Tomas Andersson var borgare i Umeå stad åren 1644-1655. Han dog ca 1655.
- Mats Tomasson född år 1611 var son till Tomas Andersson. Han var borgare i Umeå stad och gift med Karin Nilsson. Mats dog ca 1655 och hustrun Karin Nilsson gifte då om sig med borgaren Per Ersson bördig från Obbola nr 2. Mats och Karin fick fem barn. Sonen Per Matsson Diurman blev rådman i Umeå och omkom vid en båtolycka utanför Nordingrå. En annan son var Anders Mattsson Diurman, vilken blev guldsmed i Vasa och Jakobstad. Han dog i Umeå stad år 1709. Mats dotter Anna Matsdotter gifte sig med Carl Hindersson och flyttade till Vasa år 1689 medan den andra dottern Dordi Matsdotter ingick äktenskap år 1675 med landsgevaldiger³¹ Lars Christophersson från Burträsk. Mats tredje dotter gifte sig med Anders Ingelsson.
- Anders Ingelsson hade tre söner. Av dem blev Jon Andersson Lax knekt och så småningom ägare till Obbola nr 1. Olof Andersson utgick som knekt år 1675 och deltog i kriget mot danskarna i Skåne. Han var sjuk i Ystad i oktober år 1679. Den tredje sonen Mats Andersson deltog i Skånska kriget åren 1678-1679. Efter freden i Lund samma år medverkade han i Ertmans Ludvigs kompani i Stralsund i norra Tyskland. Därefter återvände han till Obbola år 1680. Mats var gift med Brita Jonsdotter född i Mjölle år 1650. De fick sonen Olof år 1683 i Obbola. Samma år kallades Mats åter till mönstring men lejde då brodern Jon Andersson Lax att mönstra i hans ställe. Mats var den som övertog gården efter sin far. Mats avled år 1728 och hustru Brita dog år 1740 i en ålder av 90 år.

Umeå stad grundas trots lokalt motstånd

Någon stad fanns inte i mitten av 1500-talet norr om Gävle, vilken sedan sen medeltid var den nordligaste staden i Sverige. Den officiella närvaron i Umeå socken bestod före Umeå stads tillkomst av endast tre statliga tjänstemän och två präster. Se tabellen nedan.

Skattebefolkningen 1614 i Umeå socken efter yrke

Prästänka	Caplan	Landsfogde	Lagläsare	Länsman	Hjonelag		Drängar	Pigor
					hela	halva		
1	2	1	1	1	317	41	30	105

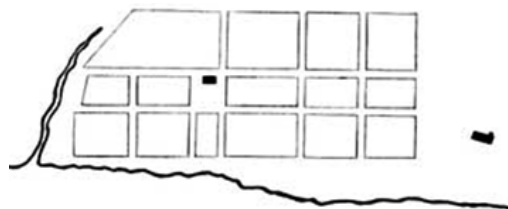
Källa: Lennart Andersson "Umeåbygdens knektar 1620-1695"

³¹ Polis på landsbygden

Under senare delen av 1500-talet strävade Johan III efter att få kontroll över handeln i norr. Hudiksvall fick därför stadsrättigheter år 1582, Härnösand år 1585 och Umeå år 1588. Avsikten för Umeås del var att bönder från socknarna Umeå, Bygdeå, Löfvånger, Burträsk och Skellefteå skulle flytta till den nya staden, som var tänkt att växa upp runt Backens kyrka vid Umeälven. Men intresset var svalt och staden dog ut på 1590-talet. De ekonomiskt starka stormannasläktena i området som var landsköpmän motarbetade etableringen av staden, då det inte var i deras intresse att få en ökad statlig kontroll av handeln i området.

År 1621 kom en kunglig kommission under ledning Olof Bure³² till Umeå socken. Den beordrade de ovilliga sockenborna att på nytt bygga en stad. För att få bättre förhållanden för sjöfarten utstakades staden fem kilometer nedströms Backens kyrka på den norra älvstranden. År 1622 utfärdades interrimsprivilegier för Umeå stad. Det var ett år efter det att Piteå, Luleå och Torneå hade fått sina. Umeå stad fick nu nöja sig med ett mindre handelsomland, då Piteå stad året innan hade fått handelsrättigheter i Skellefteå och Burträsk socknar. Stadsborna i Umeå fick således nöja sig med handelsprivilegier i Umeå, Bygdeå och Löfvångers socknar. År 1634 fick borgarna i Umeå tillstånd att gemensamt med borgarna i Härnösand även handla i Nordmalings socken. Umeåborgarna fick inte segla till städer söder om Stockholm med sina varor. Umeå stad erhöll sina slutliga stadsprivilegier år 1646 av Drottning Kristina. Samtidigt doneerade drottningen hemmanet Sanda på vars ägor staden är belägen.

Karta över Umeå stad från år 1648. Nikodemus Tessin d.ä.

Källa: Wikipedia

Många av de nya städerna fick dock inte någon större ekonomisk betydelse, då de hade svårt att utvecklas. Bottniska handelstvånget från 1400-talet förbjöd borgare norr om Gävle och Åbo att handla med orter söder om Stockholm, vilket hämmade utvecklingen i de nya städerna i norr. Från centralt håll var man allmänt bekymrad över de små usla städerna i landet. Även bondebefolkningen var i många fall ovillig att flytta in till städerna eller att handla i dem. De handlade hellre med köpmän i Stockholm, där det rådde konkurrens mellan handlarna. I de små städerna var det ofta endast en handlare som de kunde vända sig till. Konsekvensen av stadsbildningen blev att böndernas tidigare handelsfärder till Stockholm och Mälardalen upphörde. Endast städernas borgare hade nu rätt till denna handel. Umeå stad kom att befolkningsmässigt tillhöra de minsta städerna längs norrlandskusten under 1600-, 1700- och 1800-talen.

Obbola har en särskild relation till den nya staden

Som nämnts tidigare var flera obbolabor involverade i verksamheten i Umeå stad. Man kan påstå att Obbola hade en särskild relation till utvecklingen i staden, då relativt många obbolabor under 1600- och 1700-talen var aktiva i Umeå som borgare, råd- och styresmän. Staffan Bengtsson menar i sin artikel i Obbola krönika från år 2004 att förklaringen kan ligga i att de var erfarna fiskare, hade sjövana och redan en viss handelsvana. Fisk var en viktig handelsvara för borgarna i staden. Obbolabönderna brukade redan före stadens tillkomst köpa säd av si-

³² Olof Bure var född i Säbrå i Ångermanland år 1578, Han var livmedikus, politiker, vice president i hovrätten och stadsplanerare. Han tillhörde Bureätten. Han var bror till matematikern och riksrådet Anders Bure och diplomaten, riksantikvarien och riksdagsmannen Jonas Bure. Bröderna var kusin med Johan Bure (adlad Johannes Bureus), vilken var bl.a. Sveriges förste riksantikvarie och riksbibliotekarie.

na gelikar i Österbotten på andra sidan Kvarken i utbyte mot fisk. Eftersom handel nu endast fick ske inom stadens tullar och var begränsad till vissa socknar var det inte så konstigt att obolabor sökte och erhöll burspråk³³ i den nya staden.

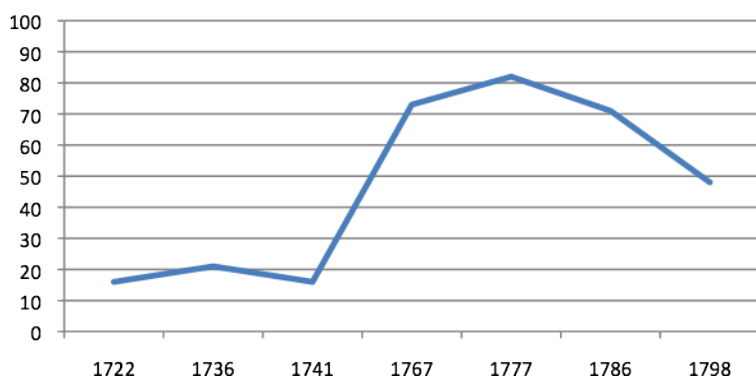
Början av 1700-talet blev tung i bygden

Efter en fredperiod i slutet av 1600-talet började krigen återigen under Karls den XII:s regeringsår. Under hela perioden 1700-1721 pågick det Stora nordiska kriget. Västerbottens regemente³⁴ deltog i krigsoperationer i Baltikum, Polen, Tyskland och Ryssland samt senare i Norge. Vid slaget i Poltava år 1709 uttraderades hela det västerbottniska regementet. Därefter rekryterades ett nytt regemente³⁵ från Västerbotten, som ytterligare försvårade för dem som var hemmavid. Efter det svenska nederlaget angreps den svenska ostkusten av den ryska flottan. Åren 1708-1709 var det dessutom återigen missväxt i hela landet. Under 1600-talet drabbade knektutskrivningen och de många krigens balansen mellan könen i bygden, vilket ledde till att det fanns betydligt fler unga ogifta kvinnor än unga ogifta män i socknen. Även under tidigare delen av 1700-talet inträffade samma fenomen. Trots kriget i början av århundradet och flera svaga växtår hade umeåbygden och Obbola sammantaget en god befolkningsutveckling under århundradet.

Obbola under 1700-talet

I slutet av 1690-talet var Obbola nr 3 ett ödehemman och nr 1 var på väg att bli det. Det två övriga gårdarna verkar ha fungerat väl. Obbola by undgick från att brännas ner vid de fientliga angreppen på Umeå stad. Detta trots att ryska sjöstridskrafter och trupper vid flera tillfällen passerade nära byn. År 1720 hade socknen börjat föra bok över födda, döda, vigslar och husförhör³⁶. Enligt husförhörboken från år 1720 bodde ett 20-tal personer på Obbola. Antalet invånare ökade därefter och nådde som mest ca 80 personer på 1770-talet. Därefter sjönk antalet invånare i slutet av århundradet till ca 50.

Antal invånare i Obbola 1720-1798

Källa: Husförhörlängder från Umeå socken

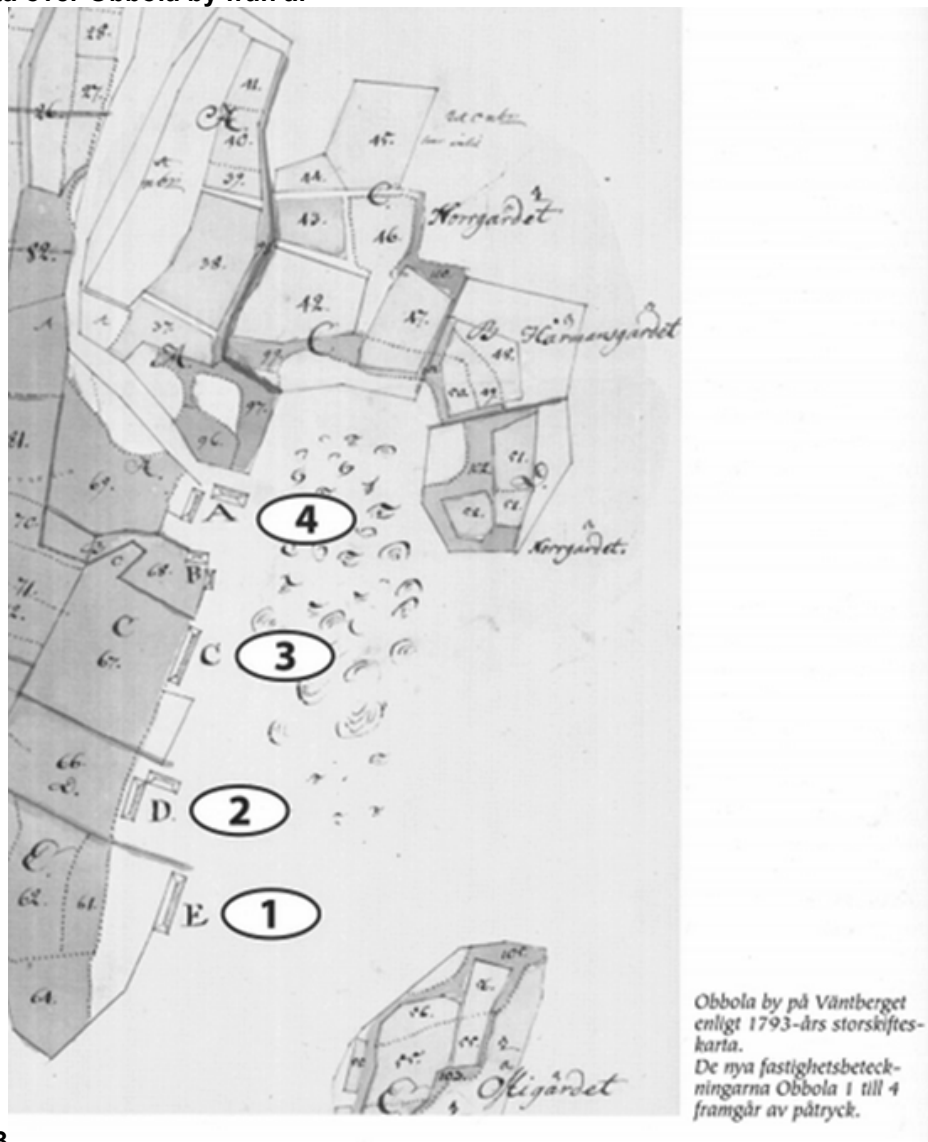
³³ Ordet kommer från medellågtyskans "burspråke" och avsåg ursprungligen en sammankomst mellan en stads borgare för överläggning i kommunala angelägenheter.

³⁴ I Obbola krönika från år 2005.

³⁵ I Obbola krönika 2/98 redovisar Carl Erik Nilsson de män från Obbola vilka under perioden 1695-1895 var indelta soldater.

³⁶ Carl-Erik Nilsson har i Obbola krönika 1/98 gjort en sammanställning av invånarna i Obbola för delar av 1700- och 1800-talen.

Karta över Obbola by från år

Obbola by på Vänberget enligt 1793-års storskifteskarta. De nya fastighetsbeteckningarna Obbola 1 till 4 framgår av påtryck.

1793

Källa: Obbola krönika 2005

Vid sekelskiftet år 1700 var situationen följande för Obbolas fyra gårdar:

Obbola nr 1

Som nämnts tidigare övertog knekten **Jon Andersson Lax** Obbola nr 1 år 1698 och ägde den till 1717. År 1718 var hemmanet ett ödehemman och Jon, som var gammal kunde inte sköta gården. Han var utfattig och gick och tiggde. Gården återupptogs år 1720 av **Johan Hansson** på grannhemmanet nr 2 efter att denne fått sex års skattefrihet. Hans styvson **Mickel Persson** född år 1701 gifte sig år 1726 med Cherstin Larsdotter och fick då överta gården.

- Mickel Persson dog år 1782 och prästen skrev i dödboken att Mickel och Cherstin fick sex barn varav fyra söner och en dotter fortfarande levde. Mickel hade haft god hälsa utom de två sista åren. Cherstins hälsa försämrades år 1736 då hon drabbades av moderpassion som var en psykisk och nervös sjukdom. Hon dog av uppkastningar år 1766.

Obbola nr 2

- **Jon Jonsson Bolin** född år 1670 ägde gården vid seklets ingång. Han var handelsman och styrman i Umeå stad. Han svor sin borgared år 1701. Han dog två år senare. Han var gift med Kerstin Jonsdotter Forsman änka efter borgaren Olof Östensson Sandmark. År 1705 ägde **Johan Hansson** gården till år 1722. Han gifte sig med Per Jonssons änka Margareta.

Obbola nr 3

- Gården var ett ödehemman i slutet av 1690-talet men **Hans Michelsson** i Ström tog över gården år 1702. **Lisbeta Mickelsdotter** ägde därefter gården åren 1705 och 1707. År 1706 ägdes den av **Nils Mickelsson** som var Hans Michelssons bror. År 1708 utgick även Nils som soldat för rote nr 8 Ståhl i Ström. Han var gift med Britta Persdotter från Innertavle. År 1708 övertogs Obbola nr 3 av **Olof Mattson**. Han var född år 1683 och ägde gården till år 1711 men tog åter över den 1717.
- Hans Michelsson tvingades år 1704 utgå som soldat för roten nr 10 Liljebladh i Obbola och försvann ut i det stora Nordiska kriget
- Olof Matsson var son till Mats Andersson i Obbola nr 4. Olof gifte sig år 1705 med Britta Persdotter från Ansmark som dog redan år 1712. Han hade tre små barn och han gift då om sig med den äldre Maret Andersdotter från Burträsk. I dödboken skriver prästen att Olof var hemma i Obbola i all sin ungdom men lämnade vidare hemmanet åt sin yngre bror Anders Matsson medan Olof tog över det nedgångna hemmanet Obbola nr 3.

Obbola nr 4

Som tidigare nämnts ägde **Mats Andersson** gården åren 1686 till 1719. Hans son **Anders Matsson** tog sedan över den. Sonen **Mats Andersson** ägde gården år 1722 men flyttade snart till svärfaderns hemman i Degernäs.

- Mats Anderssons bror Per Anders Bolin (1725-1784) gifte sig år 1758 i Umeå stad med borgardottern Barbro Christina Boman (1734-1794). Vid giftermålet var han handelsbetjänt men fick burspråk som handlare år 1762. Namnet Bolin är bildat av namnet Obbola.
- Anders Matsson var son till Mats Andersson. Mats var gift med Anna Matsdotter från Norrmjölle. Hon levde mellan åren 1701 och 1786 medan Anders dog redan år 1759. De hade sex söner och en dotter.

Umeå stad erövrar flera gånger av rysk trupp

Perioden 1700-1721 blev en sorgesam historia för bönder och borgare i umeåbygden. Nästan alla unga män från bygden som deltog i kriget omkom i striderna i Polen och i Ryssland. Även vid slagen i Strömstad och i Halden åren 1716-1718 dog många soldater från bygden. Under 1710-talet och i början av 1720-talet var den svenska ostkusten mer eller mindre försvarslös mot de ryska stridskrafter som anföll svenska städer och kustbygder. Umeå intogs och brändes första gången år 1714. Vintern år 1718 brändes staden återigen av ryska trupper. År 1720 brändes de återuppförda delarna av staden. Ryssarnas härjningar längs den svenska bottenhavskusten åren 1719-1720 syftade främst till att förbättra Peter den stores förhandlingsläge vid kommande fredsförhandlingar.

Ryskt blixtanfall mot Umeå stad

Lördag morgon den 18 september 1714 gick 10 ryska galärer och elva slupar med ca 2 000 man under ledning av amiral Nicolaj Golowin förbi Obbola och in i Umeälven. De möttes av några svenska kronoskårsbåtar, som snart sattes ur bruk. Vid 2 på kartan nedan landsattes 400-650 ryska soldater. De fåtaliga svenska trupperna under landshövding och generalmajor Anders Erik Ramsey evakuerade staden. Galärerna sökte sig längre upp mot staden och ankrade upp vid 3. De ryska förbanden tog sig sedan upp mot staden till position 4 och 5 och där efter plundrades och slutligen brändes den. Endast stadskyrkan stod kvar i oförstört skick. Vid tvåtiden på natten lämnade inkräktarna den nedbrända staden. Amiralens uppdrag var inte att anfälla Umeå stad utan att rekognosera. På hemvägen bröt en storm ut och fem av de stora galärerna gick under.

Ryska framryckningen mot Umeå stad 1714

Källa: Lars-Gunnar Olssons artikel i tidskriften Oknytt 2010 nr 3-4.

Umeå stad återhämtar sig

Trots avbräcken på grund av missväxt, pest och ryska angrepp återhämtade sig Umeå stad. År 1751 hade staden 705 invånare. Tjugo år senare uppnåddes 800 invånare. Av dessa invånare hade 88 burspråk d.v.s. de var borgare som hade rätt att idka handel. Av de 88 med burspråk var 38 handlare, 24 hantverkare och 26 fiskare. Endast två bodar i staden var öppna året runt. De mesta av handeln skede på marknader i Umeå, Nordmaling, Bygdeå, Lövånger, Burträsk och i lappmarkerna. På marknaderna köpte borgarna upp varor som bräder, tjära, fisk, pälskinn av ekorre, bäver, björn, utter, järv, räv och hermelin. Vidare köpte man tran från säl. Dessa varor och järnprodukter från bruken såldes vidare till andra handlare.

År 1735 inrättades länets första apotek i Umeå och år 1755 en provinsialläkartjänst för dåvarande Västerbottens län, vilken åtminstone fr.o.m. år 1774 var stationerad i Umeå stad och dessförinnan i bl. a. i Piteå. Förmodligen fanns det dock ingen provinsialläkare i Västerbotten under senare delen av 1700-talet. År 1764 fick Västerbotten sitt första lasarett i Umeå.

Hög barnadödlighet i socknen

Efter krigskaoset i början av århundradet genomgick umeåbygden en lugnare period under större delen av 1700-talet. Befolkningen ökade i antal och livet kunde gå in i lugnare banor. Även under 1700-talet drabbades umeåbygden av år med missväxt. Barnadödligheten var fortfarande hög. I Tabellkommissionens redovisning för Umeå socken år 1751 anges att 89 personer dog under året av dessa var 42 barn under ett år, vilket motsvarade 28 procent av de

nyfödda barnen i socknen. 31 av dem dog av okänd sjukdom, 7 av bröstsjuka och lungdot (TBC), 3 av mage- och bukref och 1 av rödsot (dysenteri). 11 var barn i åldern 10-14 år. Endast 7 personer var i åldrarna 15-49 år och 29 var 50 år och däröver. En man i tjugofemårsåldern blev mördad. Även om barnadödligheten var hög så blev många människor i socknen gamla. År 1751 var tio kvinnor och en man över 90 år. Detta trots att socknen endast hade 3 800 invånare. Under 1800-talet var andelen 90-åringar betydligt lägre. År 1825 fanns det exempelvis ingen person i socknen äldre än 90 år.

Glasbruk etableras vid Västerfjärden

Den första industriverksamhet som anlades i Obbolas närhet var Ströms glasbruk vid Västerfjärden. Glasbruket anlades år 1748 av lagmannen och sedermera landshövdingen Olof Malmerfeldt från Umeå stad. Han anställde den tyske hyttmästaren Christian Fillion, som år 1750 hämtade åtta tyska glasblåsare till bruket. Året därefter avskedades Fillion och verksamheten lades ner. Fillion återuppförde ett glasbruk några år senare i närheten av Ström. Bruket kom att heta Strömbäcks glasbruk. Affärsidén var att glasblåsningen så småningom skulle ersättas av gjutning, vilket dock inte blev av. År 1778 såldes bruket och hamnade efter några år hos handelshuset Åberg och Grahn. För glastillverkningen importerades sand från Tyskland och Holland. I sanden ingick metaller, som gav glaset en gul eller grön nyans. Ofärgat glas var mycket exklusivare, men för att erhålla sådant glas krävdes avfärgningsmedel. Arsenik och lera importerades från Tyskland och från England soda medan det fanns tillgång till pottaska och kalk i bygden. Glasblåsarna var ofta verksamma periodvis vid olika bruk i Västerbotten och Finland varför det västerbottniska och finländska glaset från epoken är mycket likartat. Bruket var verksamt till år 1880, då det inte längre prismässigt kunde konkurrera med utländska glasbruk.

Storskifte genomförs i Obbola by år 1793

Jordbruket var den grund som hela det svenska samhället vilade på även under 1700- och 1800-talen. De gamla medeltida odlingsmetoderna levde fortfarande kvar. Den ägoblandning som var grunden till hur jorden fördelades i byarna gjorde det näst intill omöjligt till förändringar. I mitten av 1700-talet började staten att intressera sig för hur byarnas jord var organiserad. Arbetet med storskiftesreformen påbörjades år 1749 och åtta år senare kom en särskild stadga som reglerade reformarbetet. Det var den första större jordreformen i riket, där tegar slogs samman så att varje bonde fick ett fåtal sammanhängande åkrar. Syftet med reformen var att öka jordbrukets avkastning. Storskiftesstadgan från år 1757 begränsade varje gårds andel till maximalt fyra tegar per åkergräde eller äng. I Obbola genomfördes ett storskifte år 1793³⁷. I lantmäteriets "Historiska kartor" finns hela förrättningen dokumenterad. De fastighetsägare som berördes var i Obbola nr 1 Olof Mickelsson, nr 2 Nathanael Nilsson från Röbbäck, nr 3 Johan Mickelsson, nr 4 Anders Andersson och nr 5 änkan Magdalena Olofsdotter. Som förmyndare för Magdalena Olofsdotters son Erik Eriksson medverkade Hans Jönsson från Stöcke.

Även 1800-talet började krigiskt men fortsatte med en befolkningsboom

I likhet med 1700-talet inleddes seklet med krig i Umeåbygden. Ryska trupper intog våren och sommaren 1809 stora delar av Västerbottens kustland. Kungen avsattes i en statskupp och

³⁷ Läs mer om storskiftet i Obbola by i Obbola krönika från år 2005.

Sverige var i grunden slaget. I fredsförhandlingarna gick Finland förlorat, och blev ett ryskt storfurstendöme. För Sveriges del blev freden en katastrof medan den för finnarna blev till en början en vinstlott. De fick behålla svensk lag och sin evangeliska lutherska tro men framför allt slapp de krigen mot Ryssland. De fick i stort sköta sina egna angelägenheter under den ryska kejsarkronan. För obbolaborna som bl.a. tidigare köpte säd från Österbotten och hade släktingar där innebar det nya förhållandet att de fick åka utomlands för att handla och besöka släktingar. Freden innebar slutet av en 600-årig svensk hegemoni över Finland.

Antalet invånare i Sverige ökade under 1800-talet från 2,3 till 5,1 miljoner. I Västerbottens län var den procentuella ökningen störst i landet. Antal invånare i länet ökade från 31 000 till 144 000 d.v.s. antalet mer än fyrfaldigades jämfört med en dryg fördubbling av rikets befolkning. Den starka befolkningsutvecklingen berodde främst på bättre tillgång till föda genom förbättrade jordbruksmetoder, vaccinering av befolkningen som påbörjades i början av seklet och den långa fredsperioden.

Jordbruket var fortfarande den helt dominerande näringen och den fick trots förbättrade metoder allt svårare att försörja den snabbt växande befolkningen. Från mitten av århundradet började städerna dra till sig en ökad andel av invånarna i landet och omkring år 1900 stagnerade antalet invånare på landsbygden. Många av dem som hade svårt att försörja sig sökte sig till städerna eller till de industriorter som från och med 1850-talet växte upp längs norrlandskusten. En tredje utväg var att emigrera och då företrädesvis till Nordamerika. Under andra delen av 1800-talet lämnade 900 000 svenskar hemlandet för att bygga upp ett nytt liv.

Under 1700-talet påbörjade en industrialiseringsprocess i Storbritannien, vilken fick till följd att även andra ekonomier i delar av Västeuropa och Nordamerika följde efter. Tekniska innovationer stimulerades och utvecklades i en rasande fart. Järnvägen, telegrafan, telefonen, elektriciteten, glödlampan, propellern och explosionsmotorn var några av de uppfinningar som tillkom under 1800-talet, och som skulle komma att förändra världen. I Sverige gick dock denna utveckling trögt, eftersom Karl XIV och hans regeringar förde en konservativ politik, vilken hämmade landets ekonomiska utveckling. Sverige tillhörde i mitten av 1800-talet de fattigare länderna i Europa. Sent under 1800-talet skulle industrialiseringen även nå Obbola och helt förändra villkoren på ön.

Situationen år 1800 på gårdarna i Obbola

År 1800 bodde ett femtiotal personer på Obbola. Antalet gårdar var fortfarande fyra enligt kyrkböckerna och mantalslängden för år 1800. Enligt storskiftet 1793 fanns det dock fem gårdar på ön. Numreringen av gårdarna i kyrkböckerna stämmer inte helt överens med den i redogörelsen för laga skiftet 1793.

Obbola nr 1

Olof Michelson född år 1736 ägde gården år 1800. Hans hustru var Brita Andersdotter född 1737. De hade fem barn. Michael född 1766, Maglena född 1772, Brita Caisa född 1774, Anna Greta född 1777 och Emanuel 1781. Michael bodde på gården med sin hustru Maria Anderson född 1778. Dessutom bodde Stina Michelsdotter född 1755 på gården.

Obbola nr 2

Gården ägdes av **Johan Johansson** född år 1771. Hans hustru var Greta Tomasdatter född 1775. På gården bodde även Johans far Johan Michelson född 1731 och hans mor Maria Matsdotter född 1730. Johan och Greta hade två barn år 1800. Johannes född 1799 och Anna

Maglena född 1800. På gården bodde även brodern Petrus Johansson född 1775 och Cecilia född 1723.

Obbola nr 3

Anders Andersson född år 1738 ägde gården. Han var gift med Catarina Hansdotter född 1742. Deras dotter Catharina Maglena Andersdotter var gift med **Per (Petrus) Eriksson**. Per och Catharina Maglena hade tre små barn år 1800. Catharina Margreta född 1796, Anna Maglena född 1797 och Anders född 1799- Per blev senare uppsyningsman. Även Anders mor Maria Nilsson född 1706 bodde på gården. Per Jonsson från Bygdeå var dräng. På gården bodde även sjömannen sedermera strandfiskaren Jonas Brännström född 1765 inhyt med sin hustru Maglena Ericsson. Även strandfiskaren Pehr Johansson född 1775 med hustru Anna Olsdotter född 1778 och två barn var inhysta på gården.

Obbola nr 4

Den unge **Eric Eriksson** född år 1779 ägde gården år 1800. Han var gift med Maglena Johansdotter född 1771. På gården bodde även Erics tre bröder Anders född år 1771, Petter född år 1771 och Mathias född år 1782 samt hans tre systrar Anna Lisa född år 1775, Stina Caisa född år 1783 och Lovisa född år 1785. Även pigan Magdalena född år 1771 bodde på gården.

Det bodde även två soldater med familjer på ön. De hette Per Jonsson och Zacharias Frankenberg.

Inhysta personer

Förutom gårdsfolket bodde ett antal inhysta personer på gårdarna: strandfiskaren Jon Michelsson, var inhyst på en av gårdarna tillsammans med hustru och fem barn. Familjen står som fattig i husförhörlängden. Även soldatänkan Margret Jacobsdotter räknades som inhysesperson med sina två söner i likhet med torparen Per Jönsson och hans hustru Catharina Olofsdotter samt Brita Caisa Olsdotter.

Inhysesfolk fanns på gårdarna under 1700- och 1800-talen. Ursprungligen var det ofta på gården anställda åldrade drängar och pigor som räknades som inhysesperson. Under 1800-talet utgjordes de ofta av personer som saknade försörjningsmöjlighet och som socknen ackorderade ut till den som krävde lägst betalning. Det var vanligt även att arbetare och andra nya yrkesgrupper var inhyrda på bondgårdarna eftersom det saknades bostäder på ön. Även dessa personer räknades som inhysesfolk.

En ny företeelse för Obbola var lösdrivare som dyker upp i kyrkböckerna. Lösdriveri var i Sverige sedan 1300-talet ett lagbrott. Det innebar "underlåtenhet att ärligen försörja sig" som även innefattade att "stryka omkring i landet". I Obbola fanns det enligt folkräkningen 1870 tre lösdrivare. De var alla män. Två var gifta. Två var i trettioårsåldern och en i femtioårsåldern.

År 1809 kommer kriget åter till bygden

1800-talet inleddes som nämnts med att Västerbottens kustland återigen blev en krigsskådeplats. Ryska trupper gick in i Finland år 1808. Det gick dåligt för den svenska armén i kriget och Ryssland kunde snart erövra stora delar av Finland och landet norr om Skellefteå. I mars år 1809 intogs även Umeå av en liten rysk styrka. De marscherade över isen i tre dagar från

Finland i kyla och blåst och slog bivack utanför Obbola³⁸. Ryssarna lämnade dock Umeå efter endast ett par dagars belägring. Detta på grund av att fredsförhandlingar hade begärts av Sverige efter kuppen mot Gustav IV Adolf.

Striderna vid bruket i Sävar

Illustration Folke Bagger

Källa: Sävar hembygdsförening

I slutet av maj anföll ryska trupper återigen södra Västerbotten och den svenske generalen Georg Carl von Döbeln utrymde Umeå stad, som intogs den 1 juni. Den ryska ledningen var angelägen om att ockupationen skulle uppfattas som mild. Vid olika tillfällen förkunnade de att fredliga västerbottningar inte hade något att frukta från de ryska soldaterna så länge befolkningen fullgjorde "nödvändiga rekvisitioner". Vid intåget i Umeå tvingades stadsborna bland annat leverera 17 000 kilo bröd och knappt 12 000 kilo kött till ockupanterna. Lokalbefolkningen lydde ockupationsmakten så gott den kunde. Det finns i alla fall inga uppgifter om att ryssarna skulle ha brukat övervåld. Däremot ökade dödligheten i länet dramatiskt under ockupationen. Det berodde främst på den smittsamma fältsjukan som spreds av både svenska och ryska soldater. Värst drabbades Umeå, där det fanns flera fältsjukhus.

Ryssarna ockuperade Umeå till den 20 augusti, då den ryske generalen Nikolaj Kamenskij tvingades till reträtt i Ratan. Kriget avslutades i Umeå under sensommaren år 1809. Obbola verkar ha undgått direkta angrepp. Några månader under hösten år 2009 etablerades dock ett provisoriskt fältsjukhus³⁹ på ön. Värre drabbades Röbbäcksborna som ockuperades av de ryska trupperna, varvid deras hem skövlades och en tredjedel av befolkningen dog.

Antalet döda i socknen femfaldigas och nästan alla nyfödda dör

Kriget i umeåbygden år 1809 drabbade befolkningen i området hårt trots den ryska ledningens order om en mild behandling av befolkningen. Redan under den tidigare delen av kriget steg dödstaten i socknen från ca 200 till 474 för att under år 1809 öka till 1033, då Umeå stad

³⁸ Läs mer om detta i Obbola krönika 2009.

³⁹ Läs mer om detta i Rabbe Sjöbergs artikel i Obbola krönika 2009.

ockuperades och sammandrabbningar skedde mellan svensk och rysk trupp bl.a. i Sävar, Hörnefors och Ratan. De vuxna avled främst av rödsot, diarré, febrar eller av ålderdomssvaghet. Spädbarnen dog främst av olika magåkommor eller kikhosta.

Antal födda och döda i Umeå socken 1806-1810

Födda	År				
	1806	1807	1808	1809	1810
Döda	336	390	361	196	579
Födda	197	246	474	1033	348
därav					
0 år	97	123	174	190	107

Källa: Tabellverket

Under krigsåret 1809 föddes endast 196 barn i socknen jämfört med ca 350 ett normalår. Antalet döda 0-åringar var under året 190, vilket innebar att i princip hela 1809 års kull av nyfödda inte överlevde ettårsdagen. Året därpå d.v.s. 1810 föddes å andra sidan 580 barn, vilket var drygt två hundra fler än ett normalår. Överlevnaden bland de nyfödda var dessutom högre än under tidigare år. Den var 82 procent jämfört med 70 procent för åren 1806 och 1807. I Obbola föddes år 1809 två flickor. Det ena var Sophia Magdalena som var dotter till bonden Per Ersson och hans hustru Cathrina Maglena Andersdotter på Obbola 3. Även den andra flickan fick namnet Sophia Maglena. Hennes föräldrar var soldaten Zacharias Frankenberg och hans hustru Greta Anna Jonsdotter.

Antalet fattiga ökar dramatiskt

Kriget försämrade det ekonomiska läget för befolkningen avsevärt. I Umeå stad ökade andelen fattiga och utfattiga mellan åren 1805 och 1810 från 19 till 63 procent. För Umeå socken har vi inga värden för år 1805 men för 1810 var andelen fattiga 62 procent. Andelen förmögna i staden hade minskat från 25 till 5 procent och i socknen fanns det endast 4 förmögna hushåll.

Andel hushåll efter ekonomisk styrka i Umeå stad och socken 1805 och 1810

Hushåll efter ekonomisk styrka	Umeå stad				Umeå socken		
	1805	1810	1830	1855	1810	1830	1855
Hushåll, Förmögne	24,8	4,9	6,7	11,6	0,3	5,9	6,9
Hushåll, Behållne	56,5	32,1	48,4	78,4	38,0	74,3	89,4
Hushåll fattiga	18,6	63,0	44,8	9,9	61,7	19,9	7,5
Summa	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Tabellverket

Trots den negativa utvecklingen i socknen i början av århundradet skedde en avsevärd återhämtning under de senare decennierna. Andelen behållne hushåll var 32 procent strax efter krigsslutet jämfört med 74 procent år 1830. Andelen fattiga hushåll hade under samma period minskat från 62 till 8 procent. Hur situationen var i Obbola kan inte Tabellverkets uppgifter ge svar på. Förmodligen klarade de sig relativt bra, då de inte berördes direkt av krigshändelserna

Överbefolkning

Under tidigt 1800-tal slog potatisen igenom som basföda i Sverige och smittkoppsvaccinering blev obligatorisk från och med år 1816. Efter napoleonkrigen gick Sverige in i en lång fredsperiod, vilken fortfarande pågår. Detta fick till följd att dödligheten sjönk samtidigt som födelsetalen förblev höga. Resultatet blev en kraftig befolkningstillväxt, som medförde att många barn skulle dela på arven. Det innebar i många fall en uppdelning av gårdarna i jordar som inte blev tillräckligt stora för att försörja en stor familj. Landet fick i mitten av århundradet ett befolkningsöverskott, som var tillgängligt för andra arbetsuppgifter än jordbruksarbete. Industrialiseringen av Sverige utvecklades dock alltför långsamt för att kunna sysselsätta överskottet på arbetskraft, vilket ledde till ökad fattigdom och armod bland breda lager i befolkningen.

När landet inte kunde försörja hela befolkningen blev emigration främst till de nyöppnade vidsträckta landområdena i Nordamerika attraktiva alternativ. Under perioden 1850-1930 lämnade 1,4 miljoner svenskar landet för att söka sig ett bättre liv utomlands. Vissa år under 1880-talet uppgick emigrationen till 50 000 personer per år. Trots den stora emigrationsvågen ökade befolkningen under seklet från 2,4 till 5,1 miljoner. Under den andra delen av 1800-talet kom en bredare industrialisering av landet igång på allvar med början längs norrlandskusten. Landet fick så småningom en gynnsam ekonomisk utveckling under de sista årtiondena av 1800-talet, då även tillverkningsindustrin utvecklades starkt.

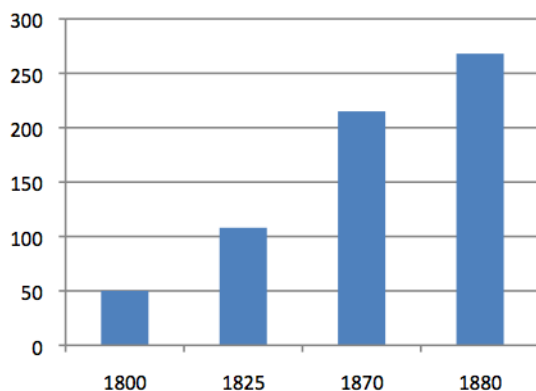
Utvecklingen vid Österfjärden åren 1800-1889

Under 1800-talets senare del genomgick området kring Österfjärden stora förändringar. Nya samhällen växte upp vid fjärden under endast några årtionden och i slutet av århundradet var befolkningen kring fjärden nästan lika stor som den i Umeå stad. De nya samhällena på andra sidan Österfjärden hade en helt annan karaktär än det gamla bondesamhället i Obbola

Snabb befolkningsökning även i Obbola by

Även på Obbola ökade befolkningen kraftigt under 1800-talet från 50 till 260 personer mellan åren 1800 och 1880 och antalet gårdar på ön femfaldigades från fem vid storskiftet år 1793 till 26 vid det laga skiftet åren 1885-1889. Obbola var år 1880 fortfarande en bonde- och fiskeby om än betydligt större än tidigare. Industrialiseringen hade även satt spår i Obbola by. År 1870 bodde förutom en bonde- och fiskarbefolkning även 10 arbetare på ön.

Antal invånare på Obbola 1800-1880

Källa: Kyrkböcker och folkräkningarna 1870 och 1880

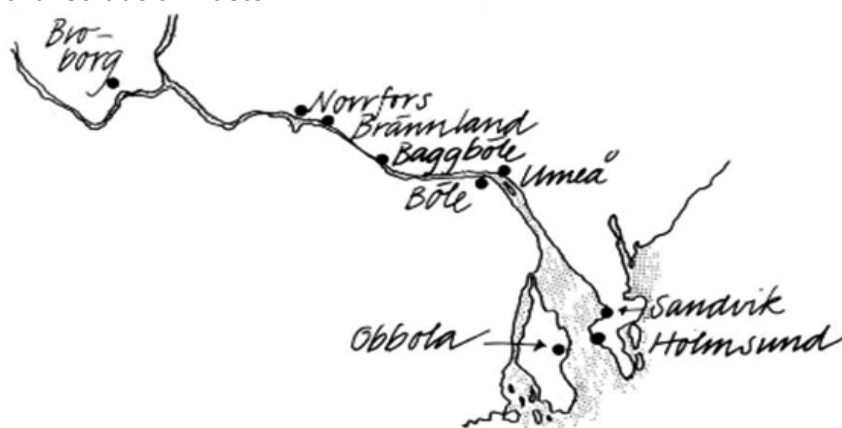
Obbolas byaordning

Obbola fick en byaordning⁴⁰ år 1828. Byn omfattade då ett tiotal gårdar. Den syftade till att reglera bysamfällighetens gemensamma verksamhet. Den lagfästes vid vårtinget i Umeå sockens tingslag i april 1828. Den skiljde på jordägande bönder och övriga personer i byn som torpare, inhysesjon, förgångsmän⁴¹ och soldater. Byaordningen reglerade strikt verksamheten i byn hur byastämman skulle inkallas, skötseln av grindar, gärdesgårdar, diken och broar, kreaturens bete, tillgång till ved, lösa hundar, näverfläkning, fiske, utsättning av fällor. Man var även tvungen att få ett godkännande av grannarna för att ta emot inhysesjon eller annat folk på sina ägor. Det förbjöd även kortspel på söndagar. Följdes inte byaordningen fick åldermannen utkräva böter av den som bröt mot den. Böterna gick in i byakassan.

Nya samhällen etableras vid Österfjärden

Efterfrågan på svenska trävaror ökade markant ute i världen under andra delen av 1800-talet. Vid många av de norrländska älvmyningarna uppfördes då moderna ångsågverk, och det bildades nya industrisamhällen i anslutning till industrierna. Tre av dessa nya samhällen byggdes inom några årtionden upp vid Österfjärden.

Karta över sågverk vid Umeälven. Vattensågarna låg uppe i älven medan ångsågarna var lokaliserade till kusten.

Källa: Tidskriften Västerbotten 1/2 76

I Umeälven fanns flera vattensågar under första hälften av 1800-talet. De drevs av strömmande vatten och var därför belägna vid forsar. Baggbölesågen var den största vattensågen på 1840-talet i Umeälvens nedre del. Nackdelen med vattensågarna var att de sågade virket måste fraktas ned till kusten för att kunna skeppas vidare. Sågat virke från exempelvis vattensågen i Baggböle fördes i en vattenränna av trä från sågen till Klockarböle, därefter buntades virket och flottades ner till älvmyningen vid Sand för vidare export. I mitten av 1800-talet hade vattenkraften börjat ersättas av ånga som kraftkälla till sågarna. Den första kommersiella ångsågen i Sverige anlades år 1849 i Tunadal i Sundsvallstrakten. Det fanns flera fördelar med ångdrivna sågar jämfört med vattensågar. De kunde lokaliseras till kusten och det blev därmed möjligt att ha sågverksamhet, brädgård och hamn för utskeppning samlad på ett ställe. Ångsågarna var dessutom stora anläggningar med betydligt högre sågkapacitet än vattensågarna eftersom de kördes i kontinuerlig drift.

⁴⁰ Läs mer om byaordningen i Obbola i Obbola krönika 1/98

⁴¹ Undantag innebar att säljaren av en fastighet fick vissa förmåner av fastigheten även efter försäljningen. Det vanligaste var att föräldrarna fick t ex en undantagsstuga och livstids försörjning av det barn som tog över föräldragården.

Lastageplatsen i Holmsund

För att få tillgång till en bättre lastageplats köpte Baggbölesågen mark vid Småholmssundet som hade en djup och skyddad ankringsplats. År 1848 röjdes området upp med avsikten att anlägga en brädgård och en hamn där båtar kunde lasta virket. Det sågade virket som flottades nerför älven till lastageplatsen blev nedsmutsat och måste rengöras innan det kunde stapel-läggas för torkning. Arbetskraften till verksamheten i Holmsund hämtades i huvudsak från trakten av Baggböle. De båda vattensågarna i Baggböle och lastageplatsen i Holmsund sysselsatte ca 170 personer under perioden maj till och med oktober. I kyrkböckerna för Umeå landsförsamling dyker namnet Holmsund upp för första gången i husförhörslängden för åren 1848-1854.

Det område som James Dickson, ägaren till Baggböle vattensåg, hade valt för den nya lastageplatsen saknade bebyggelse. Företaget måste därför även uppföra arbetarbostäder åt sin personal så att den hade någonstans att bo. En del byggnader flyttades från Baggböle till Västerbacken i Holmsund. Senare flyttade företaget kyrka, prästgård, skola och de röda bostadshusen till Holmsund från Baggböle. Kyrkan stod färdig år 1863 och prästgården år 1867. Dickson lät även bygga en skola och en lärarbostad. När kyrkan stod färdig blev Holmsund en egen kapellförsamling, som år 1863 bröts ut ur Umeå landsförsamling medan Sandvik och Obbola fortfarande tillhörde Umeå socken.

Ångsågen i Sandviken

Nästa gång det händer något i kyrkböckerna för våra samhällen kring Österfjärden var under perioden 1855-1861, då ett antal personer enligt husförhörslängden flyttade till Sandvikens ångsåg. Där skulle de arbeta i det sågverk som konsul Lars Peter Glas⁴² från Umeå var initiativtagare till. Sågen stod färdig år 1860. Bolagets råvaruförsörjning kom bl.a. från bondeägda skogsfastigheter i Degerfors socken. Ångsågen i Sandviken anlades på en plats som kallades Storsandviken inte långt från Baggbölesågens lastageplats i Holmsund.

Genom att år 1876 bilda Sandviks Ångsågs AB kunde konsul Glas finansiera en utbyggnad av verksamheten i Sandvik. En ny såganläggning uppfördes de efterföljande åren, vilken hade en betydligt större kapacitet än den tidigare anläggningen. År 1877 köpte Sandviksbolaget Sävar bruk med bl.a. en vattensåg i Sävarån och en lastageplats i Skeppsvik samt tillhörande skogs-egendomar längs Sävarån. Sävars finbladiga vattensåg drevs till år 1889, då den lades ner efter det att brädgården i Skeppsvik hade brunnit ned. En stor grupp brädgårdsarbetare flyttade då från Skeppsvik och anställdes vid Sandvikssågen. Timret från företagets skogsegendomar längs Sävarån flottades i ån till Skeppsvik, där det buntades ihop och bogserades till Sandviks ångsåg. Sandvikssågen kom att år 1900 sysselsätta ca 400 personer och produktionen uppgick då till 50 000-60 000 kubikmeter sågat virke per år.

---

⁴² Lars Peter Glas var affärsman, redare och industrialist i Umeå. Han var född 1816 i Umeå och son till handlande Lars Glas och Magdalena Wall. Han var bror till Olof Glas, som var professor i kirurgi och obstetrik i Uppsala. Lars Peter var gift med Hedwig Sophia Widforss (1815-1854) som tillhörde Forsellsläkten.

Baggbölesågen flyttar till Holmsund

Baggböle vattensåg flottade som nämnts sina sågade trävaror till lastageplatsen i Holmsund för att på så sätt nå ut till sina kunder med virket. Det var ett omständligt förfarande. Dessutom visade det sig att virket trots tvättning tog skada av vattentransporten och hade svårt att konkurrera med ej flottat virke. År 1883 började företaget därför uppföra en såganläggning och ett hyvleri i Holmsund som togs i bruk år 1885. År 1896 övertogs sågverket av ett konsortium från Sundsvallstrakten med Svartviks AB som huvudintressent. Samma år bildade dessa intressenter Holmsunds AB. Sågen i Holmsund producerade i början av 1900-talet 70 000-80 000 kubikmeter sågat virke per år. Den var då den största sågen i länet med ca 400 anställda.

Barnen i Obbola får gå i en ambulerande folkskola

Skolsituationen i umeåbygden i början av 1800-talet var den att det i Umeå stad fanns sedan mitten av 1600-talet en barnaskola. Den gav dock inte inträde till gymnasium. Elever från bygden som ville studera vidare tvingades flytta till Härnösand, där det fanns en trivialskola och ett gymnasium. År 1789 begärde Umeåborgarna att en fullvärdig trivialskola skulle inrättas i staden. Domkapitlet avstyrkte dock deras begäran. Det dröjde till år 1810 innan Umeå fick sin trivialskola och år 1858 inrättades ett allmänt läroverk i staden. Det var främst borgarbarn som sökte utbildning i trivialskolan och i läroverket. Övriga barn skulle socknen enligt en kyrkolag från 1600-talet ge viss undervisning i läsning och i kristendomskunskap. Men den undervisningen ansågs vara alltför undermålig om den ens förekom.

1842 års folkskolestadga (SFS 1842:19) föreskrev bl. a. att varje landsbygdssocken inom fem år skulle ha inrättat minst en folkskola. Denna skulle helst vara fast men kunde också vara flyttbar om "medellöshet eller lokala förhållanden hindrade inrättandet av fast skola". Stadgan föreskrev även att föräldrarna var skyldiga att låta sina barn få undervisning inte bara i innanläsning och kristendom utan även i räkning och skrivning. Det fanns inget krav på att någon skola skulle förläggas till Obbola. Istället kom Obbola att fr.o.m. år 1852 ingå i upptagningsområdet för Umeå sockens södra ambulerande skola, som omfattade byarna Obbola, Norrböle, Stöcke och ibland även Sörmjöle. Läraren ambulerade mellan byarna i sexveckorsperioder i lokaler som byarna tillhandahöll. Det gjordes en upphandling av byrådet och någon bonde tog på sig uppgiften att ordna lokal, ved och ljus. I Obbola fanns det år 1855 ett tjugotal skolpliktiga elever och antalet var ungefär detsamma år 1890, då sågen påbörjade driften.

Turtrafik mellan Umeå och hamnar i Österfjärden påbörjas på 1860-talet

När även den östra delen av Österfjärden började bebyggas i mitten av 1800-talet, och antalet invånare ökade dramatiskt i skärgården, fanns det ett behov av regelbunden trafik mellan Umeå och orterna vid Österfjärden⁴³. Älven var den naturliga leden för samfärdseln vid den tiden. Redan år 1862 inledde en propellerdriven ångbåt, "Phoenix" på 10 hk, regelbunden gods- och passagerartrafik mellan staden och hamnar i Österfjärden. Därefter tillkom ångbåtarna Duncker, Augusta, Döbeln och Svanen. De uppehöll trafik ända till år 1935 då Duncker gjorde sin sista tur. När trafiken var som intensivast gick båtarna sträckan Holmsund-Umeå åtta gånger dagligen. Vackra sommandagar gjordes även lustturer till Bredskär eller Obbola by. Turerna gick från Djupvikskajen och bryggorna vid Obbola, Degernäs, Sand, Ängsbacka, lasarettet och inre hamnen i Umeå. Båtarna var vitmålade och hade salonger under huvuddäcket och ett övre däck under tak.

⁴³ Se artikel i Obbola krönika 2/98.

Svanen byggd 1906 vid Hernösands Verkstad & Varfs AB

Källa: Wikipedia

Laga skifte i Obbola åren 1885-1889

Laga skiftet syftade till att slutföra den jordreform som påbörjades med storskiftet. Det räckte med att en bonde i byn begärde laga skifte för att det skulle genomföras. Laga skifte var mer långtgående än storskiftet, då det även omfattade utägomark. Bönderna kunde vid laga skiftet tvingas flytta sina hus till nya tomtlägen. I mindre produktiva områden fick ofta gårdarna ett stycke åkerjord och ett stycke skog. I Obbola genomfördes en omfattande förrättning under perioden 1885-1889, som i mer detalj har beskrivits av Gudrun Norstedt i Obbola krönika 2008. Förrättningen resulterade i att den gamla bykärnan slogs sönder och nästan halva byn fick flytta sina hus till nya lägen.

Ett sågverk etableras på Obbola och det bildas ytterligare ett samhälle på ön

Obbola var som nämnts tidigare i huvudsak en bonde- och fiskeby på 1880-talet. En försmak av den nya tiden kunde byborna uppleva via de ångsågar och samhällen, som hade vuxit upp på andra sidan Österfjärden. Den internationella marknaden för sågade trävaror var fortfarande relativt stark. Intressenter från Sundsvallsområdet bildade år 1889 Obbola ångsågs AB⁴⁴ och uppförde år 1890 ett sågverk på Obbola med två ångmaskiner med total effekt på 360 hkr. Sågen hade tio ramar. Bolaget ägde inga närbelägna skogar utan köpte upp avverkningsrätter i bl.a. Degerfors, Sorsele och Lycksele socknar. År 1889 började företaget uppföra arbetarbo- städer, förvaltningsbyggnader, herrgård m.m. I början av 1900-talet producerade ångsågen i Obbola 40 000-50 000 kubikmeter sågade produkter per år.

År 1903 övertog Holmsunds AB sågverksamheten i Obbola. Några år senare blev det brist på sågtimmer i Umeå älvdal. Holmsundsbolaget inskränkte år 1906 driften avsevärt i Obbola, vilket skapade oro bland arbetarna där. Det sista halvåret producerades sågen endast drygt 1000 standards försågat virke. Många lämnade orten för bl.a. Amerika och situationen blev

⁴⁴ Läs mer om tillkomsten av ångsågen och sulfatfabriken i Obbola krönika 1/99

bekymmersam för de kvarvarande. De arbetare som nyligen hade byggt egna hem i Obbola hade svårt att flytta från ön. De var tvungna att försöka få säsongarbete i Holmsund eller i Sandvik eller ännu längre bort. Dessutom totalförstördes sågen den 10 juli 1909 genom en brand. Därmed försvann utkomstmöjligheterna slutgiltigt för många av dem som bodde kvar på Obbola.

Sulfatfabrik ersätter den brunna sågen

Redan år 1905 fanns det planer på att anlägga en sulfitmassefabrik i Obbola men dessa skrinlades. Efter branden år 1909 träffades ledningarna för ångsågarna i Sandvik, Nordmaling och Holmsund för att diskutera uppförandet av ett träsliperi på ön. Något sådant blev det emellertid inte utan istället enades företagen om att bygga en fabrik för sulfatmassa. En konstituerande bolagsstämma för Obbola Cellulosa AB hölls i Stockholm år 1911. Initiativtagare var generalkonsul G. P. Braathen, Sundsvall. Holmsunds AB innehade huvuddelen av aktiekapitalet medan Sandviks Ångsågs AB och Nordmalings ångsågs AB innehade mindre aktieposter. Obbola sulfatfabrik byggdes under åren 1911-1913 för en årsproduktion av 10.000 ton pappersmassa. Fabriken hade från starten sex kokare och två torkmaskiner. Tack vare att det brunna sågverket ersattes med en modern sulfatfabrik fick obbolaborna återigen framtidstro. Holmsunds AB ägde rättigheter i baggböleforsarna och för att försäkra sig om elleveranser till fabriken byggde Holmsunds AB en kraftstation 1916-1917 i Umeälven vid Baggböle. Elströmmen leddes via en högspänningslinje från kraftverket till fabriken i Obbola.

Massafabriken från sjösidan år 1913

Källa: Wikipedia

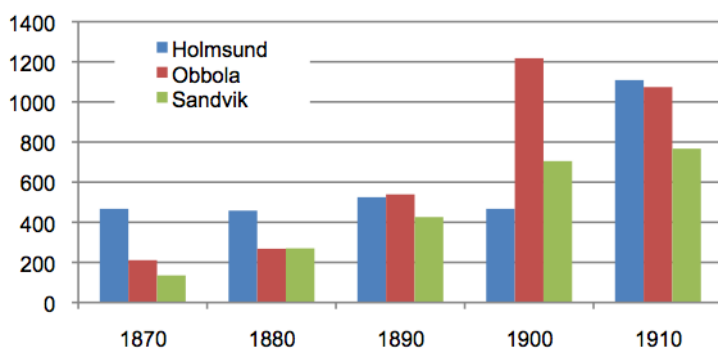
Obbola och Holmsund tävlar om att vara största samhället vid Österfjärden

År 1890 fanns det tre unga samhällen kring Österfjärden, vilka hade sin existens genom de tre sågverk som startades i Sandvik år 1860, i Holmsund 1885 och i Obbola 1890. År 1870 bodde det 211 personer på Obbola enligt det årets folkräkning. Tio år senare hade antalet invånare ökat till 268 och 1890 fanns det 539 personer kyrkbokförda på ön. Det var samma år som driften i den nya ångsågen påbörjades. År 1900 hade befolkningen återigen mer än fördubblats till

1 218 för att minska till 1 074 vid räkningen 1910. Den senare folkräkningen genomfördes efter det att sågen brunnit ner och innan den nya sulfatfabriken började byggas.

Holmsund var befolkningsmässigt den största orten åren 1870, 1880 och 1910 medan Obbola var störst åren 1890 och 1900, när ångsågen hade en bra utveckling. År 1910 bodde ca 3 000 personer i de tre sågverksorterna vid Umeälvens mynning, vilket var en fördubbling av invånarantalet på tjugo år. För att få perspektiv på orternas storlek ger en jämförelse med Umeå stad vid handen att det bodde endast 300 personer fler personer i Umeå än i de tre sågverksorterna tillsammans och att Obbola ensamt hade ett femtiotal fler invånare än vad Skellefteå stad hade det aktuella året.

Befolkningsutveckling 1870-1910 i Obbola, Holmsund och Sandvik

Källa: Bearbetning av folkräkningar

Länets största arbetarkaserner byggs i Obbola⁴⁵

I samband med att ångsågen i Obbola anlades byggdes även två arbetarkaserner strax ovanför fabriksområdet. De var uppförda i liggtimmer i två våningar. De hade två murstockar kring vilka 16 rum var placerade i de två första våningarna och det fanns ytterligare fyra rum på vinden. En familj disponerade ett rum med spis. Varje kasern rymde således 20 familjer. Till kasernerna tillhörde uthuslängor med avträden. Av Obbolas 539 invånare år 1890 bodde 172 personer i Obbola ångsågs bostäder d.v.s. nästan en tredjedel av öns befolkning. De hygieniska förhållandena kring arbetarkasernerna var usla. Provinsialläkarna lämnade i sin årsberättelse för år 1900 följande utlåtande ”*Invid arbetarkasernerna I och II finnas tvenne fyrkantiga brädaplankningar, i vilka tömmas slask och annat affall. Från dessa sipprar den flytande orenligheten ut, förorenar den omgivande marken och sprider en förfärlig stank*”. Efter den kritiken blev förhållandena bättre men bra blev de aldrig.

Mellan åren 1890 och 1900 mer än fördubblades befolkningen i Obbola från 539 till 1 218 personer. I Ettan och Tvåan bodde då 350 personer, vilket innebar ca 9 personer i genomsnitt per rum. Redan år 1892 byggdes ytterligare två kaserner som följaktligen kom att heta Trean och Fyran. De liknade i stort de övriga två kasernerna. I Fyran bedrevs både små- och folkskoleundervisning till 1908. Trängseln i sågverkets bostäder minskade när bolaget drog ner på verksamheten år 1906 eftersom många inte såg någon framtid i Obbola utan flyttade därifrån. När ångsågen eldhärjades år 1909 hade antalet familjer minskat så mycket att alla familjer ha-

⁴⁵ Läs mer om ångsågens bostäder i Obbola krönika 1/99

de tillgång till ett rum och kök. År 1910 bodde 250 personer i de fyra barackerna. Det bodde då ca 6 personer i genomsnitt per lägenhet.

Ettans sågverkskasern byggd 1889 i en bild från 1960-talet

Källa: Wikipedia

Bolaget hade inte lägenheter till alla som arbetade på sågen. En del arbetare var inhyrda hos bönderna i byn och många skaffade sig egna hus i närheten av sågen. År 1905 fanns det ett åttiotal egna hem på Verket. Verksamheten vid ångsågen i Obbola övertogs år 1903 av Holmsundsbolaget, som minskade produktionen i sågen drastiskt under perioden 1906-1909. Det blev då stor oro bland egnahemsägarna att bli arbetslösa. I sin nöd vände de sig till landshövdingen som engagerade sig i deras sak och i ett brev till Holmsundsbolaget begärde att bolaget skulle lösa in egnahemshusen om sågen lades ned. Produktionen av sågat virke var fortsatt mycket låg. Krisen fördjupades då sågen brann ned och verksamheten upphörde helt. Arbetarna valde då att bo kvar och sökte jobb på andra håll bl.a. i Holmsund och i Sandvik. När sulfatfabriken byggdes åren 1911-1913 fanns det åter jobb i Obbola. Fyran revs år 1939 och Trean på fyrtiotalet medan Ettan och Tvåan togs ned först på 1960-talet. De sista åren fungerade de som förråd för fabriken.

Endast sju yrken var gemensamma för de tre sågverksorterna⁴⁶

Av de 30-tal yrken som registrerades i Folkräkningen 1890, var det endast sju yrken som förekom på alla tre orterna. Dessa var arbetare, arbeterska, bokhållare, inspektor, maskinist, piga och sågställare. I Obbola förekom 23 yrken medan Sandvik hade 16 och Holmsund 12. År 1890 bodde 77 arbetare och 8 arbeterskor på Obbola. Dessutom förekom hantverkaryrken som murare, målare, skomakare och snickare och en handelsföreståndare. Både Sandvik och Holmsund saknade yrken knutna till jordbruk och fiske medan på Obbola bodde 24 hemmansägare, 1 torpare, 1 dräng och 1 strandfiskare. Dessutom saknade Holmsund och Sandvik en del hantverkaryrken. Barnmorskor och lärare fanns endast i Sandvik och Holmsund medan sådana saknades i Obbola. Obbola hade år 1890 fortfarande en ambuleringsskola och ingen lärare bodde på ön.

⁴⁶ Läs mer om detta i "Befolkning och arbetsmarknad i Obbola i slutet av 1800-talet" i bilaga 2.

Utvecklingen på Obbola under 1900-talet

Många nya människor hade flyttat till ön under 1890-talet med hopp om att kunna försörja sig. Obbola sågverk var vid sekelskiftet 1900 ett mycket ungt samhälle med många brister. Sociala skyddsnät saknades och var och en fick klara sig bäst den kunde. I Obbola krönika 1/99 ges ett exempel på hur hårt livet kunde vara i Obbola kring sekelskiftet 1800/1900⁴⁷. Att bo på en ö som hade bristfälliga kommunikationer med andra samhällen medförde att man fick skapa egna företag. I krönikan från 2/98 redovisas de små verkstäder, butiker, kaféer och andra serviceinrättningar som har funnits på Obbola.

Etableringen av sågverket innebar en stor inflyttning till ön under de sista åren under 1880-talet, vilket medförde att antalet barn i skolåldern ökade drastiskt, något som skapade problem för den ambulerande skolan. År 1893 erhöll Obbola en fast folkskola i provisoriska lokaler men inte förrän år 1916 fick folkskolan i Obbola egna ändamålsenliga lokaler. Skolfrågan var under senare delen av 1800-talet betydligt bättre löst i både Holmsund och i Sandvik än i Obbola. Holmsund fick fast folkskola redan år 1863 då Dickson och Co bekostade både lärare och lokaler. Sandvik fick sin fasta folkskola år 1883. Även i Sandvik stod företaget för kostnaderna för skolan.

Redan i början av seklet hyrde stadsbor⁴⁸ in sig på gårdarna i byn under sommaren. Ön fick nu en ny funktion som rekreativskälla för stadsborna. Det byggdes även så småningom sommarhus på ön, vilka idag upptar en stor del av öns strandlinje.

Två samhällen på Obbola

Till skillnad från Holmsund och Sandvik fanns det två mycket olika samhällen i Obbola. Det gamla bondesamhället fanns fortfarande kvar i byn. Mellan åren 1890 och 1910 hade antalet hemmansägare i Obbola by ökat från 22 till 32 och antalet fiskare från 1 till 16. Det nya samhället fanns på Verket, vilket kom att dominera ön befolkningmässigt. Bondesamhället hade en konservativ inställning i många frågor medan industriarbetarna hade ryckts upp från sina rötter. De hade fått andra erfarenheter och var inte knutna till jorden på samma sätt. De var därmed mer mottaglig för nya idéer. Den skillnaden blev mycket tydlig exempelvis i samband med 1914 års bondetåg och kung Gustav V:s borggårdstal. Dessa motsättningar kom att präglade utvecklingen i landet de första årtiondena på 1900-talet.

Flottningen i Västerfjärden⁴⁹

Under senare delen av 1800-talet tilltog exploateringen av de orörda skogarna i Västerbotten i samband med att de stora ångsågarna etablerades längs norrlandskusten. Sverige hade stora fördelar gentemot konkurrentländer som Finland, Ryssland och Nordamerika i de floder, åar och bäckar som rann mot sydost genom de stora skogarna och på vilka timret kunde flottas ner till kusten. Råvarubehoven var stora bl.a. vid de stora sågverksdistrikten i mellersta Norrland. Från slutet av 1800-talet flottades mängder av timmer utefter Umeälven och Vindelälven ned till kusten. Timret sorterades i stora skiljen som Lillåns skiljeställe vid Ön mellan Teg och Umeå. Där samlades och sorterades timret och bogserades därefter ned till Västerfjärden, där de olika skogsbolagen hade sina bomplatser. Där buntades timret samman i stora flottor till flera hundra meter långa släp, för att med hjälp av bogserbåtar dras ned till de sågverk och massafabriker. Den sista timmerbogseringen från Västerfjärden avgick den 23 juli 1979.

⁴⁷ Enock Forsén: Kring en fars död.

⁴⁸ Se Obbola krönika 1/99.

⁴⁹ Se från Lappron till Lövhölmsviken i Obbola krönika 2006 och om timmerdragning i Obbola krönika 2/2000

Destinationen var massafabriken i Husum. Spår av denna flottläggning i form av kajer och bommar kan ses på många ställen runt Västerfjärden och Lill-Tuvan.

Havsflottning av timmer

Cellulosafabriken räddade samhället från kollaps

Sulfatfabriken som uppfördes åren 1911-1913 räddade samhället från kollaps. Men framtiden skulle inte bli oproblematiske. Obbola Cellulosa AB gick i konkurs år 1919 och övertogs då helt och hållet av Holmsunds AB. År 1929 köptes aktiemajoriteten i Obbolafabriken upp av den nybildade koncernen SCA, vilket innebär att den då bröts ut från Holmsunds AB. Perioder med låg efterfrågan på pappersmassa, brist på råvara, brand och arbetskonflikter skulle komma att störa produktionen vid fabriken under kortare och längre perioder under de fyra första årtiondena på 1900-talet. Under perioden byggdes även kapaciteten ut i fabriken i omgångar till 40 000 ton pappersmassa per år.

Samhällsfunktionerna i Obbola var otillräckliga för att det lilla bondesamhället skulle kunna ta emot den kraftiga befolkningsökningen under 1890-talet. Servicen på Obbola⁵⁰ förbättrades dock långsamt. I början hjälpte bolaget till att bygga upp samhällsservicen exempelvis i form av bostäder, skollokaler, handelsbodas, postbefordran, badhus, medel till barnmorska, tvätt- och bagarstuga. År 1892 får Obbola en nöjeslokal kallad Böljan. Året därpå får Obbola en fast folkskola i Fyrans arbetarbarack. Lokalen disponeras även av statskyrkan vid gudstjänster och husförhör. År 1916 byggdes det första ”riktiga” skolhuset för folkskolan i Obbola. Dessutom inreddes ett badhus i den gamla sågens ångpannehus. Postkontor kom till ön år 1912 och år 1920 fick Obbola telefonstation. Obbolas kontakter med omvärlden sköttes sedan tidigare med båttrafik till Holmsund och till Umeå. År 1923 byggdes vägen till Obbola från Teg och 1925 fick Obbola busstrafik till Umeå. Båttrafiken i skärgården lades ned år 1934, då den blev utkonkurrerad av busstrafiken. Därmed bröts de reguljära båtförbindelserna mellan Obbola och Holmsund. Under några år sköttes trafiken mellan de båda samhällena med roddbåt. År 1942 upptogs reguljär båttrafik igen mellan de båda samhällena i form av motorbåten EOS 1⁵¹.

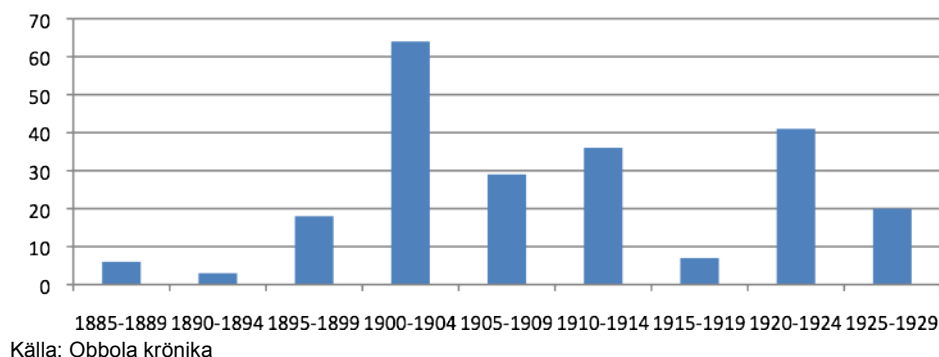
⁵⁰ Se ”Blad ur Obbolas historia” Obbola krönika 2/98.

⁵¹ Läs mer om Obbolas kommunikationer i Carl Erik Nilssons artikel i Obbola krönika 2/99

Amerikafebern drabbar även Obbola

Carl Erik Nilsson har i Obbola krönika 2/98 redogjort för emigrationen från Obbola under perioden 1885-1930. Under de åren emigrerade drygt 220 personer från Obbola till utlandet. Den största emigrantperioden var åren 1900-1904 då 64 personer utvandrade. Efter första världskrigets slut kom en ny period av emigration 1920-1924 men den avtog under senare delen av decenniet och under 1930-talets depression i Nordamerika klingade den av nästan helt.

Antalet personer som utvandrade från Obbola 1885-1930

Med industrialiseringen kom folkrörelserna till ön

Folkrörelserna⁵² växte sig starka i Sverige under senare delen av 1800-talet. I Obbola bildades en IOGT-loge redan år 1890, en skytteförening och en hornmusikkår år 1894, en missionsförsamling år 1895, en baptistförsamling år 1896, en politisk ungdomsförening år 1923 och år 1927 bildades Obbola IK. Det fanns således två frikyrkoförsamlingar i Obbola på 1890-talet. År 1908 bildades en fackförening i Stöckeby, vilken organiserade flottningsarbetare i Västerfjärden och sågverksarbetare i Obbola. Den utgjorde avdelning 202 i Sågverksarbetarförbundet. Styrelsen för avdelningen var förlagd till Obbola. Fackföreningen dog dock ut redan efter storstrejken år 1909. År 1915 återuppväcktes avdelningen och kom så småningom att ingå i det år 1920 bildade Svenska Pappersindustriarbetarförbundet. Avdelningen i Obbola hade 84 medlemmar år 1917. År 1927 hade antalet ökat till 286. Därefter höll sig medlemsantalet mellan 210 och 270.

Obbola, Holmsund och Sandvik bildar Holmsunds landskommun

År 1918 lämnade Obbola Umeå landsförsamling efter 600 år och bildade Holmsunds församling tillsammans med Sandviks samhälle och Holmsunds kapellförsamling. Samma år bildades även Holmsunds landskommun. Denna blev så småningom uppdelad i municipalsamhällen. Redan år 1894 hade ett sådant inrättats i Djupvik på Lövön. Det fick självbestämmande i ordnings-, byggnads-, brandskydds- och hälsofrågor. År 1933 blev Holmsund municipalsamhälle i vilket även Djupvik kom att ingå och år 1939 inrättades även ett municipal i Obbola. Det fanns således vid denna tid tre beslutande församlingar i Holmsunds landskommun. År 1948 bildades Holmsunds köping varvid de båda municipalen i Holmsund och Obbola upphörde. Den starke kommunalmanen i Obbola under denna tid var Rudolf Forsén⁵³.

1920- och 1930-talet kännetecknas av kamp i politik och på arbetsmarknad samt blomstrande folkrörelser

Under mellankrigstiden hårdnade det politiska klimatet i Europa och i Sverige till en följd av de ekonomiska kriser som drabbade Sverige och omvärlden. Vänster kom att politiskt stå mot

⁵² Läs mer om IOGT-logen och baptistförsamling i Carl Erik Nilssons artiklar i Obbola krönika 1/99

⁵³ Läs om bröderna Forsén i Obbola krönika 2006.

höger. På vänsterkanten stod socialdemokrater, kommunister och syndikalister och i viss mån liberaler. På högerkanten fanns i huvudsak konservativa partier men även nationalsocialistiska. I Obbola dominerade vänsteråsikter och det var en kamp under 1920- och 1930-talen främst mellan socialdemokrater och kommunister. Även på arbetsmarknaden fördes kampen. Strejker och lockouter var vanliga. Även Obbolafabriken drabbades av arbetsmarknadskonflikter. Ådalshändelserna år 1931 var det mest dramatiska, då svensk militär besköt och dödade personer i ett fredligt demonstrationståg på landshövdingens order. Trots den mörka bakgrunden med ekonomisk depression och starka politiska motsättningar fanns ett rikt kulturliv även på platser som Obbola. Inom ramen för folkrörelserna skedde en rad kulturella och sociala aktiviteter som föreläsningar, film, teater, sång, dans, idrott, sexualupplysning, folknkyrterhetsarbete samt politiska och religiösa aktiviteter. Vi kan idag se fysiska lämningar från dessa i form av folkparker, bönhus, hembygdsgårdar, folkets hus och tidiga idrottsanläggningar.

Ett revygäng från 1930-talets Obbola.

Källa: Privat album

Obbola IK:s storhetstid

Ett exempel på en blomstrande folkrörelse är Obbola IK⁵⁴ som under 1930- och 1940-talet var en av de främsta klubbarna i länet i fri idrott. Några av de mest framstående idrottarna var Paul Högberg på 100 m häck, Gunnar Bäckman i spjut, Gösta Söderkvist och Carl-Evert Holmberg på medeldistans, Nils Gustav Åfeldt i längdhopp och Åke Rönnbäck i höjdhopp. Åke Rönnbäck blev även akademisk mästare för Uppsala universitet i handboll. Paul Högberg var under åren 1956-1977 rektor för Gymnastik och Idrottshögskolan (GIH). Han var dessutom ordförande för det Svenska handbollsforbundet och därefter för det Internationella handbollsforbundet. Både Paul Högberg och Gunnar Bäckman erhöll Västerbottens Idrottsförbunds elitmärke ”Stora grabbar”. Senare fick OIK ett mycket bra bandylag under ledning av Ingvar Karlsson. En mycket duktig idrottare från Obbola var skidåkaren Gösta Andersson, som tävlade för IFK Umeå. I 1944 års Vasalopp⁵⁵ vann Gösta loppet med en sekunds margi-

⁵⁴ Läs mer om kända idrottsprofiler från Obbola i Obbola krönika 2002

⁵⁵ Läs mer om Gösta Anderssons bragdlopp i Obbola krönika 2014

nal i en spurtduell mot Mora-Nisse på rekordtiden 5 timmar och 18 minuter. Han erövrade dessutom flera lagguld i Vasaloppet för IFK Umeå.

Gösta Andersson vinner 1944 års Vasalopp före Mora-Nisse

Källa: Wikipedia

Obbola IK är fortfarande en aktiv förening som bedriver tävlingsidrott i fotboll, innebandy, bandy, simning, boxning, kanot och gång. Dessutom har klubben en gymnastiksektion för barn. Klubben kommer att även skapa en multiarena vid Harpsjön för bl.a. cykel, boule, trailrunning och skidor.

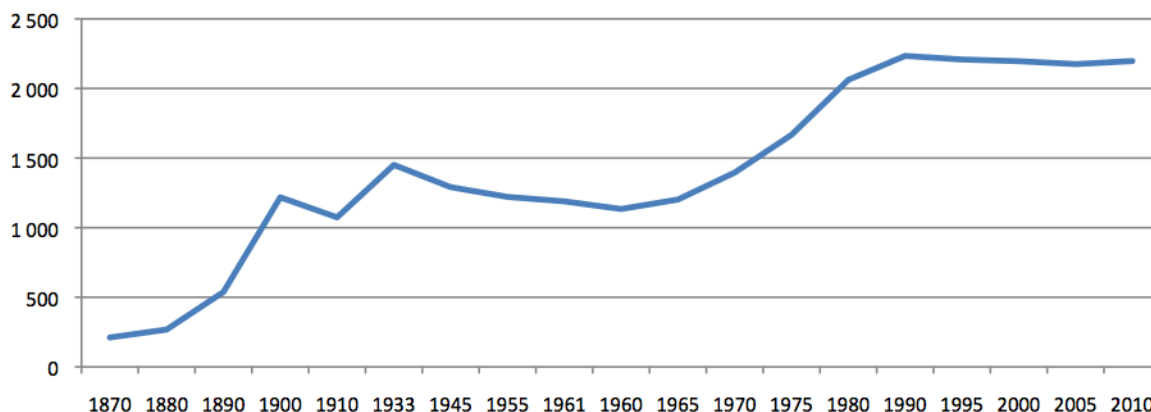
Obbola blir en modern förort till Umeå, får äntligen broförbindelse med Holmsund och en toppmodern industri

Efter krigsslutet i mitten av 1940-talet stagnerade Obbola befolkningsmässigt. Invånarantalet minskade och många tog arbete i Umeå eller i Holmsund. På 1950-talet fanns det fortfarande jordbrukare på ön som hade sidoinkomster i form av fiske samt mink- och rävfarmar. I slutet av 1950-talet byggdes obbolafabriken ut från 40 000 till 110 000 ton pappersmassa per år. Obbola fick nu en till stora delar modern automatiserad fabrik, som var knuten till modern logistik. Detta medförde att industrin i Obbola kunde överleva. Hårdare miljökrav, dyrare energi, måttlig kapacitet samt en minskad efterfrågan på oblekt sulfatmassa hotade dock åter fabriken existens. År 1975 startades en ny kraftlinermaskin, som då var världens bredaste med sina 10 meter. Samtidigt byggdes den befintliga sulfatfabriken om för ökad kapacitet och den höjdes till 280 000 ton massa till kraftliner, samtidigt som produktionen av avsalumassa upphörde. Dessutom uppfylldes den tidens miljökrav och förutsättningarna för en lönsam drift var åter uppfyllda. Under perioden 2005-2015 har i stort sett hela massafabriken förnyats till en kostnad av ca 3,7 miljarder kronor. Övrig tidig industriell verksamhet kring Öster- och Västerfjärden, som glasbruket i Strömbäck, ångsågarna i Sandvik, Holmsund och Obbola samt golvfabriken i Holmsund, är sedan länge avvecklade och idag kvarstår endast obbolafabriken, som ett stolt hundraårigt minne från den industriella glansperioden vid Umeälvens mynningsvik.

Under senare delen av 1960-talet började Obbola bli attraktivt boendalternativ för den snabbt växande befolkningen i den nyblivna universitetsstaden Umeå. Närheten till havet lockade många. Mellan åren 1960 och 1990 fördubblades antalet invånare på ön. Därefter stagnerade befolkningsutvecklingen igen. År 1974 upp gick Holmsunds kommun i Umeå kommun.

Holmsund och Obbola kom så småningom att utgöra en kommun del inom Umeå kommun. År 2014 upphörde dock kommun delsorganisationen i Umeå. År 1989 färdigställdes äntligen en broförbindelse mellan Obbola och Holmsund.

Befolkningsutvecklingen i Obbola 1870-2010

Källor: Folkräkningar 1870-1910, Obbola krönika 1933-1955 och Folk- och Bostadsräkningarna 1960-2010

Obbola är idag en modern förort till Umeå sammanbunden med Holmsund genom två broar. Byn och verket har vuxit ihop till en tätort med ca 2 200 invånare medan Holmsunds tätort har ca 5 500 invånare. Runt ön finns eftertraktade fritidshusområden. Dessutom finns ett toppmodernt pappersbruk på Obbola. Från att ha varit änden på en dålig väg är nu Obbola sammanknutet med omvärlden genom Europaväg 12, Umeå hamn och genom Umeå flygplats. Umeå är Norrlands största kommun med ett väl etablerat universitet och universitetssjukhus. Umeåregionen tävlar numera med andra regioner i Syd- och Mellansverige om att vara den mest dynamiska regionen i landet.

Källförteckning:

- Obbola krönika diverse artiklar
- Dick Harrison 2002, ”Jarlens sekel - en berättelse om 1200-talets Sverige”. Sidorna 505-561
- Eli F. Heckscher ”Svenskt arbete och liv - Från medeltiden till nutiden”, 1941.
- Henrik och Fredrik Lindström ”Svitjods undergång och Sveriges födelse”, 2006
- Lennart Andersson, ”Umeåbygdens knektar 1620-1695”; Umeå 1986
- Lennart Andersson, ”Umeåbygdens soldater 1695-1895”, Umeå forskningsarkiv 1990
- Mats Berglunds avhandling, ”Gårdar och folk i norr”, Institutionen för historiska studier Umeå universitet 2006
- Artiklar i Västerbottens läns hembygdsförenings tidskrift Västerbotten:
  - En västerbottensk guldålder, Rolf Granstrand; nr 4 2014
  - Medeltiden - början till i dag, Åsa Lundberg; nr 4 2014
  - Arbetarbostäder i Västerbotten; nr 4 1980
  - Västerbottensikt såghistoria, nr1/2 1976
  - Gunnar Huss ”Äldre bebyggelse och utveckling i Västerbottens läns kustland” 1938.
- Johan Nordlander-sällskapets tidskrift Oknytt 2009 nr 3-4, 2010 nr 3-4.
- Västerbottens idrottshistoriska sällskap
- Historik Avd 29 - Pappers Avd 29 Obbola
- Västerbottens museum kartor från 1600-talet ”Spår från 10 000 år”
- Marie Aronsson ”Lagar mot lösdriveri”, Uppsala universitet 2011
- Bland pigor, utvandrare och vanliga dödliga i 1800-talets Sverige. Historiska problem i digitala källor. Demografiska databasen vid Umeå universitet
- Husförhörslängder från Umeå landsförsamling
- Holmsunds köpings folkskolestyrelsens arkiv
- Umeå landskommuns skolstyrelsens arkiv
- Jörgen Björklund, ”Skogsindustrins utveckling före andra världskriget några perspektiv på Västerbottens län” Institutionen för ekonomisk historia Umeå universitet
- SCB, Folkräkningarna 1870-1910, SVAR Riksarkivet
- SCB, Folkräkningen 1890, Umeå universitet
- Demografiska databasen vid Umeå universitet
  - Folkmängd 1810-1990
  - Tabellverket 1749-1859
- ”Cyber space”, Stads- och kommunhistoriska institutet
- Wikipedia
- Allt om Historia år 8/2011
- Samtal om företeelser på Obbola har förts med Gunnar Färjare, Tommy Nyman och Carl-Erik Nilsson

Bilaga 1

Den sociala situationen 1751 i Umeåbygden

År 1751 hade Umeå socken 3 796 invånare. Jordbruket var den helt dominerande näringen. Mer i detalj hur befolkningen i socknen fördelade sig i yrken och belägenhet kan vi få från de underrättelser som Tabellverket publicerade. Denna myndighet inrättades 1749 och redan för året 1751 finns det folkmängds- samt födelse- och mortalitetsstatistik för församlingar utgiven av verket.

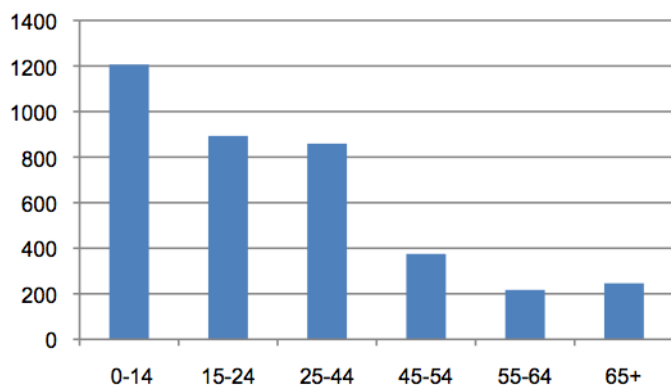
I Umeå socken tillhörde 5 personer riddarskapet eller adeln, 9 prästerskapet, akademien eller skolan. 11 var ståndspersoner men stod utanför ståndindelningen. De var personer som genom status och livsföring intog en mellanställning mellan adeln och de lägre stånden. De kunde vara bruksägare, grosshandlare, vetenskapsmän etc. 25 var cronobetjänter, fogdar, länsmän etc. Det fanns 99 betjänter, laquajer och tjänstefolk över 15 år, 32 Rätters, Staters, Kyrko- och Stads-Betjänter. 868 personer tillhörde gruppen större eller mindre seminanter d.v.s. var jordbrukare. Med menige allmogens barn och tjänstefolk 15 år och däröver menas de ungdomar som arbetar på föräldrarnas gård och de drängar och pigor som var anställda på gårdarna. I socknen bodde 143 soldater och deras anhöriga. "Gärningsmän" är en gammal beteckning för enklare hantverkare. "Lägrade qvinfolk", är en omskrivning för kvinnor som mot betalning gick män tillhanda sexuellt. De 7 män och 2 kvinnor som var främmande religionsförvanter var med stor sannolikhet de tyska glasblåsare och deras kvinnor som anställdes vid Ströms glasbruk 1749.

Befolkningen fördelad efter stånd och belägenhet 1751 i Umeå socken

Stånd	Mankön	Qvinkön	Summa
1. a. Ridderskap och Adel	2	3	5
2. a. Prästerskap, Academie- och Schola-Stater	5	4	9
3. a. Stånds-Personer och theras vederlikar	5	6	11
3. b. Crono-Betjänter, Fogdar, Länsmän &c.	16	9	25
4. a. Ståndens hederligare Betjänter	2	5	7
4. b. Ståndens Laquajer och Tjänstefolk öfver 15 år	29	62	91
4. c. Ståndens Laquajer och Tjänstefolk under 15 år	0	2	2
9. Rätters, Staters, Kyrko- och Stads-Betjänter	17	15	32
15. Större och mindre Seminanter på Landet	442	426	868
16. a. Tårpare med utsäde	1	1	2
17. a. Friskt Inhysesfolk på Landet	5	43	48
17. b. Friskt Bräkligt, dock ej Almoso-Hjon	3	22	25
18. a. Gärningsmän och Sokne-Handtvärkare	10	8	18
19. Ryttare, Dragoner, Soldater och Båtsmän	143	95	238
21. b. Bruksfolk vid Bärgrvärken	22	14	36
23. a. Menige Almogens Barn och Tjänstefolk, öfver 15 år	416	523	939
23. b. Menige Almogens Barn och Tjänstefolk, under 15 år	585	592	1177
25. Gammalt afskedat Krigsfolk utan Krigsmanshus	12	12	24
26. b. Värkeligen intagne i Fattighus	5	21	26
27. b. Galne och ursinnige utan Hospital	2	3	5
28. Bräklige af fallande sot och smittosam sjukdom	1	0	1
29. Lägrade Qvinfolk	0	3	3
32. Främmande Religions-Förvanter	7	2	9

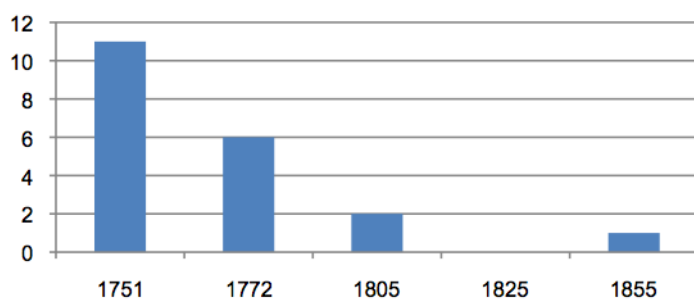
Åldersfördelningen i socknen var den vanliga i landsbygdsocknarna med ca en tredje del barn 0-14 år och få äldre.

Aldersfördelning 1751 i Umeå socken

Anmärkningsvärt är att det 1751 fanns 1 man och 10 kvinnor i socknen som var 90 år eller äldre. År 1772 var antalet 6, 1805 hade antalet sjunkit till 1, år 1825 fanns det ingen och år 1855 fanns det 1. Detta trots att socknen hade 3 800 invånare år 1751 och 9 450 år 1855.

Antal personer 90 år och däröver i Umeå socken vissa år 1751-1855

Under året föddes 150 barn och 5 var dödfödda. 89 personer avled. Födelseöverskottet blev under året således 60 personer. 19 hjonelag upplöstes genom döden och det tillkom 35 nya hjonelag. I rapporten noterades särskilt att det föddes ett tvillingpar och att en kvinna avled vid den höga åldern av 92 år. Dessutom mördades en man i 25 årsåldern.

Döpta barn och upplösta hjonelag och vigda 1751

Döpta	Antal	Hjonelag	
Äkta	148	upplösta	Wigde
Oäkta	2	genom	
Summa	150	döden	
dödfödda	5	19	35

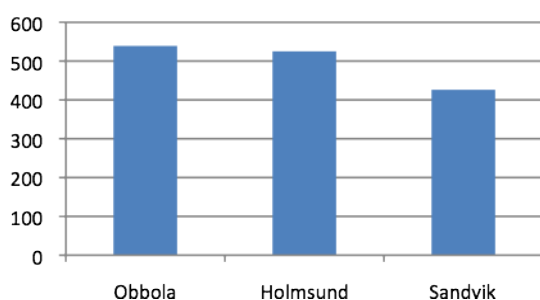
Under år 1751 dog 89 personer i socknen. Av dessa var 42 barn under ett år och 11 stycken var 1-14 år. Av de kända sjukdomarna avled 23 av bröstsjuka eller lungsot, 7 av mage- och bukref, 6 kvinnor dog av hetsig sjukdom och brännsjuka. Av de äldre dog 4 av slag, stickfluss och brådöd. 42 barn under ett år dog under året, vilket utgjorde 28 procent av de nyfödda barnen i socknen. 31 av barnen dog av okänd sjukdom, 7 av bröstsjuka och lungsot, 3 av mage- och bukref och 1 av rödsot.

Bilaga 2

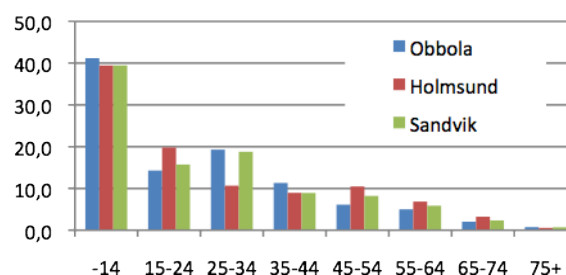
Befolkning och arbetsmarknad i Obbola i slutet av 1800-talet

Obbola var en mycket ung sågverksort år 1890 både med tanke på att ångsågen kom i drift det året och att 40 procent av befolkningen var under 15 år. De som flyttade in till den nyfödda sågverksorten var arbetsföra unga och medelålders personer, vilket åldersmässigt innebar få äldre och relativt många barn. Genomsnittsåldern för män var 22 år och för kvinnor 23 år. Det ska jämföras med dagens situation i Obbola, då andelen barn 0-14 år utgör 19 procent av befolkningen och medelåldern för män är 40 år och för kvinnor 41 år. En av orsakerna till den låga medelåldern var att det fanns få äldre människor. Den äldsta var 78 år gammal och det fanns endast sju personer som var över 70 år.

Antal kyrkbokförda i Obbola 1890

Andel kyrkbokförda 1890 i Obbola efter ålder

Källa: Bearbetning av folkräkningen 1890

Små hushåll vanligast

År 1890 fanns det 145 hushåll i Obbola. I närmare 60 procent av hushållen var familjeförsörjarna under fyrtio år och var fjärde hushåll ett enpersonshushåll. 67 procent av hushållen hade färre än fem personer. Det största hushållet bestod av 7 barn och två vuxna. Familjeförsörjaren var vid denna tid alltid den äkta mannen i hushållet. Det fanns även kvinnliga familjeförsörjare som var änkor eller ogifta kvinnor i egna hushåll. Drängar och pigor räknades som anställda och de ingick i husbondens hushåll. Att hushållen i Obbola år 1890 var relativt små men barnantalet stort berodde i huvudsak på att det fanns många unga hushåll med barn och att familjerna därigenom ännu inte hade hunnit få så många barn.

Hushåll i Obbola 1890 efter familjeförsörjarens ålder och hushållets storlek

Hushåll efter					
familjeförsörjarens ålder			antal medlemmar		
Ålder	Antal	%	Storlek	Antal	%
15-19	1	0,7	1	30	20,7
20-29	40	27,6	2	18	12,4
30-39	43	29,7	3-4	49	33,8
40-49	26	17,9	5-6	28	19,3
50-59	20	13,8	7-8	16	11
60-	15	10,3	9	4	2,8
Summa	145	100	Summa	145	100

Källa: Bearbetning av folkräkningen 1890

Arbetsmarknaden i Obbola förändrades radikalt kring 1890

Arbetsmarknaden i Obbola förändrades radikalt när ångsågen började byggas år 1889 och när produktionen kom igång år 1890. Från att i huvudsak varit en skärgårdsbygd med ett tjugotal gårdar där befolkningen försörjde sig främst på jordbruk och fiske tillkom nu en industri som skulle komma att sysselsätta ett par hundra arbetare. I samband med byggnationen och igångsättningen av anläggningen flyttade många till Obbola, som nu fick en helt annan social struktur än tidigare. I tabellen nedan anges fördelningen av familjeförsörjare fördelade efter deras näringstillhörighet. I det gamla samhället från 1820-talet fanns endast yrken knutna till lantbruk och fiske, sjöfart och försvar. År 1870 hade 10 arbetare tillkommit som förmodligen arbetade vid någon av ångsågarna på andra sidan Österfjärden. År 1890 det år då ångsågen i Obbola sattes igång dominerade arbetarna dessutom hade nya näringskategorier tillkommit i form av hantverks- och handelsverksamhet.

Antal familjeförsörjare på Obbola under 1800-talet efter deras näringstillhörighet

Näring	1820-talet	1870	1890
Jordbruk- och fiske	25	37	35
Kommunikationer	1	3	3
Försvar	3	2	1
Industri		10	99
Hantverk			3
Handel			1
Summa	29	52	142

Källa: Bearbetning av husförhörslängder från Umeå landsförsamling och folkräkningen 1890

Specialisterna hämtades utifrån

Många av specialistfunktionerna till sågen hämtades från andra delar av Sverige. Exempelvis var ledningen för sågen födda i Östersund, Gudmundrå (Kramfors) och Sunne församlingar, de båda maskinisterna i Finland och i Västernorrland, bokhållarna i Västsverige och i Holmsund, snickarna i Dalarna respektive i Norge och de tre smederna i Nordmaling. Hantverkare som murare, målare och skomakare var däremot alla födda i Umeå landsförsamling. Handelsföreståndaren var född i Ransäters församling i Värmland. Huvuddelen av arbetarna kom från Umeå landsförsamling men en stor grupp kom från Nordmaling och andra församlingar i södra Västerbotten samt från Västernorrlands län. De som kom längst bortifrån kom från Finland, Norge och Skåne. Noterbart är att ingen härstammade från norra länsdelen och endast två kom från Norrbotten.

Endast ogifta kvinnor på Obbolas arbetsmarknad 1890

Arbetsmarknaden var anpassad för män. Det fanns dock några kvinnoyrken. I Obbola fanns 8 arbeterskor och 3 pigor. Pigorna var unga ogifta kvinnor medan arbeterskorna var ogifta kvinnor i olika åldrar både unga och gamla och några hade barn. Det var således ytterst få kvinnor som förvärvsarbetade. I grannorterna Holmsund och Sandvik fanns det förutom arbeterskor och pigor även barnmorskor och lärarinnor samt i Holmsund dessutom två kvinnliga telegrafister. Det fanns inte någon gift kvinna på arbetsmarknaden år 1890 i någon av de tre sågverksorterna.

Närings- och yrken 1890 i Obbola, Holmsund och Sandvik

Näring/yrke	Obbola	Holmsund	Sandvik
Jordbruk- och fiske			
Hemmansägare	24		
Skogvaktare	1		
Strandfiskare	1		
Torpare	1		
Dräng	1		
Piga	3	6	3
Trädgårdsmästare	0	1	0
Försvar			
Fältjägare	1		
Hantverk			
Murare	1		
Målare	1		
Skomakare	1		
Snickare	3		1
Handel			
Handelsföreståndare	1		

Källa: Bearbetning av Folkräkningen 1890

Näring/yrke	Obbola	Holmsund	Sandvik
Industri			
Inspektör	1	1	1
Faktor	2	2	
Förvaltare			1
Bokhållare	2	3	1
Klampare		5	3
Maskinist	2	1	2
Sågställare	1	2	2
Smed	3	2	
Arbetare	77	86	80
Arbeterska	8	5	9
Undervisning			
Folkskollärare		2	3
Kommunikationer			
Sjökapten	1		1
Sjöman	2		2
Telegrafist		2	
Sjukvård			
Barnmorska		1	1